

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FİNANSAL VE TİCARİ AÇIKLIĞIN
BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ**

Esmâ GÜLTEKİN

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı**

Prof. Dr. Ali KOÇYİĞİT

Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2014

MALATYA

KABUL VE ONAY

Esmâ GÜLTEKİN tarafından hazırlanan “TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FİNANSAL VE TİCARİ AÇIKLIĞIN BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ” başlıklı bu çalışma, 20/06/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Başkan)

(Üye)

(Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Ali KOÇYİĞİT'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FİNANSAL VE TİCARİ AÇIKLIĞIN BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Tarih: 20/06/2014

İmza:

Ad Soyad: Esmâ GÜLTEKİN

ÖNSÖZ

Çalışmanın tamamlanmasında öncelikle danışmanım Prof. Dr. Ali KOÇYİĞİT'e ardından tüm çalışma boyunca takıldığım birçok noktada yardımına başvurduğum değerli hocam Doç. Dr. Tayfur BAYAT'a, bu yoğun ve yorucu süreçte bilgisini ve desteğini benden hiç esirgemeyen arkadaşım Arş. Gör. Erdinç KOÇ'a ve her zaman yanımda olan ailem ve en yakınlarıma teşekkür ederim.

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FİNANSAL VE TİCARİ AÇIKLIĞIN BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ

ÖZET

Küreselleşme kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte uygulanmaya başlanan ekonomik politikalar ışığında finansal ve ticari açıklık incelenmeye başlanmıştır. Ticari ve finansal açıklık ile birlikte sermaye daha kolay hareket etmekte, mikro ve makro düzeyde ekonominin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Ekonomisine ait 1992Q1-2012Q3 dönemlerine ait finansal ve ticari dışa açıklık oranının ekonomik büyüme üzerinde etkisi incelenmiştir. Bu amaçla Dickey-Fuller (1979) ve Phillips-Perron (1988) geleneksel birimsel kök testleri yapılmıştır. Değişkenlerdeki yapısal kırılmaları ortaya koymak amacıyla tek içsel kırılmaları dikkate alan Zivot-Andrews (1992) ile çift içsel kırılmaları dikkate alan Lee-Strazizich (2003-2004) testleri uygulanmıştır. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisini tanımlamak amacıyla Sims (1980) tarafından geliştirilen Vektör Otoregresyon yöntemi, daha sonra frekanslar arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak için Breitung ve Candelon (2006) tarafından geliştirilen nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, kısa ve orta vadede bir nedensellik ilişkisi bulunurken uzun dönemde bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticari Açıklık, Finansal Açıklık, Ekonomik Büyüme, Nedensellik.

THE EFFECT OF FINANCIAL AND TRADE OPENNESS ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

ABSTRACT

Financial and trade openness have been investigated in the light of economic policies having been started to be implemented with the emergence of the concept of globalization. With the financial and trade openness, the capital have flown more easily, and it have contributed to the development of the economy at the micro and macro levels. In this study, the effect of financial and trade openness on economic growth for the period of 1992Q1-2012Q3 in Turkish economy was examined. For this purpose Dickey-Fuller (1979) and Phillips-Perron (1988) traditional unit root tests were applied. In order to demonstrate the structural breaks in variables, Zivot-Andrews test (1992) that takes into account only internal breaks and Lee-Strazizich test (2003-2004) taking into account double internal breaks were used. In order to identify causality relationships between variables, Vector Autoregressive method developed by Sims (1980) was used, and to bring out the causality in the frequency domain, the causality test developed by Breitung and Candelon (2006) was applied. According to the results, causality relationship was observed in short and medium term while no relationship was encountered in the long term.

Keywords: Trade Openness, Financial Openness, Economic Growth, Causality

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
TABLOLAR LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARİ VE FİNANSAL DIŞA AÇIKLIĞIN TANIMLANMASINA YÖNELİK TEORİK VE UYGULAMALI YAKLAŞIMLAR

1.1. TİCARİ VE FİNANSAL DIŞA AÇIKLIĞIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: LİTERATÜR ANALİZİ	3
1.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE VERİ SETİ.....	14
1.3. KÜRESELLEŞME.....	14
1.4. KÜRESELLEŞMENİN GELİŞİMİ	16
1.5. KÜRESELLEŞME ALANLARI	19
1.5.1. Sosyo-Kültürel Küreselleşme	19
1.5.2. Siyasal Küreselleşme.....	20
1.5.3. Ekonomik Küreselleşme.....	21
1.6. DIŞA AÇIKLIK	22
1.6.1. Ticari Dışa Açıklık	24
1.6.1.1. Ticari Serbestleşme.....	24
1.6.1.2. Ticari Dışa Açıklık Ölçütleri	25
1.6.1.2.1. Açıklık Oranı.....	26
1.6.1.2.2. Tarifeler	27

1.6.1.2.3. Ticari Bariyerler, Tarife Dışı Engeller	27
1.6.1.2.4. İkili Ödeme Anlaşmaları	28
1.6.1.2.5. Döviz Kuru	28
1.6.1.2.6. Bileşik Endeks	29
1.6.2. Finansal Dışa Açıklık	29
1.6.2.1. Finansal Serbestleşme	30
1.6.2.2. Finansal Dışa Açıklık Ölçütleri	32
1.6.2.2.1. Sermaye Kontrolü	33
1.6.2.2.2. Finansal Akımlar, Mevcut Stoklar	33

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT TEORİSİNDE EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI

2.1. BÜYÜME KAVRAMI VE TEORİK ALTYAPI	35
2.1.1. Klasik Büyüme Teorisi	36
2.1.2. Keynesgil Büyüme Teorisi	37
2.1.3. Neo Klasik Büyüme Teorisi	38
2.1.4. İçsel Büyüme Teorisi	40
2.2. BÜYÜMEYE ETKİ EDEN FAKTÖRLER	42
2.2.1. İnsan Kaynakları ve Teknolojik Yenilikler	42
2.2.2. Eğitim ve Nüfus	42
2.2.3. Hükümet Politikalarının Etkisi	43
2.2.3.1. Stratejik Dış Ticaret Politikası	43
2.2.3.2. Finansal Politikalar	44
2.3. DIŞA AÇIKLIK VE BÜYÜME	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞA AÇIKLIĞIN BÜYÜMEYE ETKİSİNİN DOĞRUSAL ZAMAN SERİSİ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

3.1. DIŞA AÇIKLIĞIN BÜYÜMEYE ETKİSİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK KULLANILAN YÖNTEMLER	47
---	-----------

3.2. DIŞA AÇIKLIK VE BÜYÜME ORANIN DURAĞANLIĞIN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK DOĞRUSAL BİRİM KÖK TESTLERİ.....	48
3.2.1. Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller (1979, ADF) Birim Kök Testi.....	48
3.2.2. Phillips ve Perron (1988, PP) Birim Kök Testi	49
3.2.3. Zivot-Andrews (1992) Tek-İçsel Yapısal Kırılmaları Dikkate Alan Birim Kök Testi	54
3.2.4. Lee-Strazicich (2004) Çift-İçsel Yapısal Kırılma Dikkate Alan Birim Kök Testi	58
3.3. DIŞA AÇIKLIK VE BÜYÜME ORANIN KISA DÖNEMLİ İLİŞKİSİNİN VEKTÖR OTOREGRESYON MODELİ (VAR) İLE ÖNGÖRÜLMESİ	61
3.4. DIŞA AÇIKLIK VE BÜYÜME ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KISA, ORTA VE UZUN DÖNEMDE BELİRLENMESİ: FREKANS DAĞILIMI NEDENSELLİK TESTİ	64
3.5. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	67
EKLER.....	71
KAYNAKÇA	77

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Birim Kök Test Sonuçları	53
Tablo 2: Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları (Düzeyde ve Eğimde Kırılma)	56
Tablo 3: Lee-Strazicich Çift-İçsel Kırılma Testi Sonuçları	59
Tablo 4: Vektör Otoregresyon Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	63
Tablo 5: Var(5) Modeli Kalıntılarına Otokorelasyon İçin Yapılan LM Testi	63
Tablo 6: Frekans Dağılım Nedensellik Test Sonuçları.....	66

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Değişkenlerin Yıllar İtibariyle Gelişimi	51
---	----

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey-Fuller (Genişletilmiş Dickey-Fuller)
DF	: Dickey-Fuller Testi
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FA	: Finansal Açıklık Oranı
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPI	: Sanayi Üretim Endeksi
LM	: Lagrange Multiplier (Lagrange Çarpanı)
PP	: Phillips-Perron Testi
STAR	: Smooth Transition Autoregressive (Yumuşak Geçişli Otoregresif)
TAR	: Threshold Autoregressive (Eşikli Otoregresif)
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TO	: Ticari Açıklık Oranı
VAR	: Vector Autoregressive (Vektör Otoregresyon Modeli)
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Günümüz dünyasının bir getirisi olarak küreselleşme her dünya ülkesi ve topluluğu için neredeyse zorunlu hale gelmiştir. Küreselleşmenin evrensel bir tanımı yapmak zor olsa da, küreselleşme genel olarak mal, emek ve sermaye piyasalarının uluslararası bütünleşmesidir (WTO, 2008: 15). Küreselleşme kavramı sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik küreselleşme gibi boyutları ile karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin en önemli ayaklarından birini ekonomik küreselleşme oluşturmaktadır. Uluslararası sermaye akışları, ekonomik aktivitelerin dünya çapında akışına olanak sağlayan ekonomik küreselleşme dinamikleri ülkelerin ticaret yapabilme kapasitesiyle yakın ilgiye sahiptir.

Ülkeler arasında yaygınlaşan ticari hareketlilik ve sermaye akışları beraberinde ülkeler bazında serbestleşme politikalarını uygulama gerekliliği neredeyse zorunlu hale gelmiştir. Ülkemizde de özellikle 1980 sonrası dönemde ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçiş yapılmasıyla birlikte birçok ticari engelin kaldırılması sağlanmıştır. 1990'lı yıllarla birlikte finansal piyasaların da serbestleşmesiyle birlikte ekonomik küreselleşme ayağının büyük bir kısmı tamamlanmıştır. Serbestleşme süreciyle birlikte ülke içerisinde daha hareketli ticari piyasanın ve finans piyasasının gelişmekte olduğu söylenebilir.

Serbestleşme sürecinin açıklık sürecini de beraberinde getirmekte olduğu bilinmektedir. Ticari ve finansal serbestleşme süreci sonrasında ülkenin ithalat, ihracat oranı ve ülkeye giriş çıkış yapan sermayeler önem kazanmaya başlamıştır. Ülkelerin serbestleşme politikaları sonucunda büyüme potansiyellerinde değişiklikler meydana gelmektedir. Büyüme kavramının en genel tanımıyla Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'daki yıllık artış miktarı olarak tanımlanmaktadır. GSMH içerisinde ticaret ve finans payına bakıldığında büyüme üzerine etki varlığı kabul edilir.

Bu kavramlar çerçevesinde oluşturulan çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, daha önceki çalışmaların değerlendirilmesi literatür incelemesi ile yapılacaktır. Daha sonra ise, küreselleşme kavramı incelenmekte ve küreselleşmenin teknolojik, siyasal ve ekonomik boyutları üzerinde durulmaktadır.

Küreselleşen dünya ekonomisinin bir getirisi olarak ortaya çıkan serbestleşme kavramı incelenen bir diğer konuyu oluşturmaktadır. Ticari ve finansal alanda meydana gelen serbestleşme ve ortaya çıkardığı açıklık kavramları üzerinde durulmaktadır. Ticari ve finansal açıklığın ölçütleri konusunda çeşitli yollar bulunmakta ve çalışmada bu ölçütler incelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ülkelerin ekonomik hedefleri arasında önemli bir yer tutan ekonomik büyüme kavramı üzerinde durulacaktır. İlk olarak kavramsal boyutu incelenecek olan büyümenin daha sonra ise geçmişten günümüze büyüme teorileri hakkında bilgi verilecektir. İlk iktisadi çalışmalarla birlikte başlayan büyüme kavramı ile ilgili çalışmalar en son olarak içsel büyüme teorisi ile son bulmaktadır. Bu kısımda ayrıca büyümeye etki eden faktörler anlatılacaktır. Özellikle hükümet politikaları sonucunda stratejik dış ticaret politikalarının büyüme üzerinde etkileri incelenecektir. Bölümde son olarak açıklık kavramının büyüme ile ilişkisi değerlendirilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümü, ekonometrik analizin gerçekleştirildiği son bölümdür. Bu bölümde ilk olarak dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik kullanılan yöntemler açıklanacaktır. Ardından çalışma içerisinde uygulanacak olan ekonometrik yöntemler ile ilgili incelemeler yapılacaktır. Son olarak, çalışmada uygulanan ekonometrik analizler ışığında, ticari ve finansal açıklığın büyüme üzerine etkileri test edilecek ve sonuçlar ve politika önerileri ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARİ VE FİNANSAL DIŞA AÇIKLIĞIN TANIMLANMASINA YÖNELİK TEORİK VE UYGULAMALI YAKLAŞIMLAR

1.1. TİCARİ VE FİNANSAL DIŞA AÇIKLIĞIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: LİTERATÜR ANALİZİ

Çalışmanın temelini oluşturan ticari ve finansal açıklığın büyüme üzerine etkileri ekonomi literatüründe uzun dönemdir tartışılan konulardan biridir. Serbestleşme süreçlerini takip eden dönemde ülkelerin uygulamış oldukları politikalar sonucunda meydana gelen açıklık kavramının ülkelerin büyüme düzeylerine etkisi için geniş bir literatür çalışması bulmak mümkündür.

Dollar (1992) tarafından 95 gelişmekte olan ülke üzerinde 1976-1985 yıllarını kapsayan çalışmada dışa yönelme ile kişi başına GSMH'daki büyüme oranı arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma Summers ve Heston (1988, 1991) tarafından daha önce uygulanan çalışmaya mukayese özelliği taşımaktadır. Elde edilen bulgulara göre dışa yönelim ölçütleri ile kişi başına düşen GSMH'daki büyüme oranı arasında yüksek oranda ilişki; örnek ülkeler arasından 95 gelişmekte olan ülkede tespit edilmiştir. On yıllık periyotta en dışa açık çeyreklik de kişi başına düşen GSMH'daki büyüme oranı %2.9 olurken bir sonraki periyotta %0.9 üçüncü periyotta - %0.2 ve son en dışa kapalı çeyreklikte -%1.3 olarak gerçekleşmiştir.

Edwards (1993) yaptığı çalışmada gelişmekte olan ülkelerde ticaret politikasının modern literatürünü incelemiştir. Çalışmada 1993 yılına kadar uygulanan teknikler incelenerek ticaret yönelimi ve büyüme arasında ki ilişkiyi araştırmak için geliştirilen kavramsal ve kuramsal modeller incelenmiş ve değerlendirme yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ticaretin büyümeyi etkileme kanalları yönüyle ilgili kesin bir bilgiye ait kanıtlar bulunamamıştır. Bu kanalların

daha sonraki çalışmalarda daha netleşeceği belirtilmektedir. Sonraki çalışmalarda sadece tarihi inceleme yapmakla kalınmayacağı aynı zamanda mikro ekonomik yenilikler, ticaret ve büyüme ile ilgili derinlemesine çalışmalar yapılacak olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Davis (1996) yaptığı çalışmada ticari açıklık ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi iki faktör modeli ile incelemiştir. Bu çalışma sonucu elde edilen bulgulara göre gelir dağılımı üzerinde ticari serbestleşmenin etkisi geleneksel görünümde bir revizyon yapmak için gerekli olarak görülmüştür. Ticari serbestleşme sonucunda emek yoğun bir ülkede sermaye yoğun bir ülkeye göre ücretlerde düşüşe neden olabileceği belirtilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda ticari serbestleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin daha sonraki çalışmalara ışık tutması beklendiği belirtilmiştir.

Krueger (1998) yapmış olduğu çalışmasında ticari serbestleşmenin büyüme için neden ve nasıl etkilediği üzerinde durmuştur. Literatür incelemesi şeklinde olan çalışmasında Krueger ticari serbestleşmenin ithal ikameci strateji olarak benimsenen ülkelerde büyüme üzerinde hızlı bir artış sağladığının fakat zamanla bu stratejinin başarısız olduğunun görüldüğünü belirtmektedir. Ekonomideki etkinliği engelleyecek diğer politikalar yürürlükte olmadığı sürece, kısıtlayıcı engellerin gevşetilmesinin önemli kazançlara neden olabileceği belirtilmiştir. Sonuçta dışa açık ekonomilerin büyüme üzerindeki etkilerinin daha kalıcı ve sürdürülebilir olduğu saptanmıştır.

Bahmani-Oskooee ve Niroomand (1999) çalışmalarında 59 gelişmiş ve az gelişmiş ülke üzerinde Johansen-Juselius eş bütünleşme analizi, Genişletilmiş Dickey-Fuller testi (ADF) ve Vektör Otoregresyon (VAR) analizlerini kullanmışlardır. Çalışmada kullanılan ithalat değişkeninin GSMH ölçme elemanlarından biri olduğu için ikili arasında bir otokorelasyon bulunduğu ve ilişkinin yüksek ihtimalle pozitif çıkmasının kaçınılmaz olduğu ve bu noktanın çalışma açısından eleştirilebilecek bir yan olduğu belirtilmiştir. Sonuç olarak yurt içi

üretim ve dışa açıklık arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Johansen-Juselius eş bütünleşme uygulanabildiği 22 ülke verisini değerlendirilip 19 ülkeden alınan olumlu sonuçlar ile bu ikili arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki olduğunu saptamışlardır.

Chen (1999) çalışmasında 34 Doğu Asya ve Latin Amerika ülkesi üzerinde 1970-1992 yıllarını kapsayan ticaret rejimleri ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi panel data yöntemi ile incelemiştir. Ticari açıklığın belirli bir ölçüsüne yoğunlaşmak yerine beş farklı ölçüm kullanılarak sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen ampirik sonuçlara göre, diğer önemli faktörler kontrol edildikten sonra, ticari açıklığın kullanılan tüm ölçüm katsayılarında istatistiksel olarak anlamlı olan ve beklenen göstergelere ulaşılmış olduğu tespit edilmiştir. Finansal dışa açıklığın büyüme üzerine etkisi üzerinde kesin bir sonuca ulaşılmasa da ticari dışa açıklık kadar önemli olmadığı vurgulanmıştır.

Esen (2000)'in Türkiye üzerinde yapmış olduğu çalışmaya göre, 1980-1993 dönemleri arası incelererek bu dönemler içerisinde finansal serbestleşmenin Türkiye üzerine etkilerinin literatür çalışması yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı: Türkiye ekonomisi açısından finansal serbestleşmenin finans ve reel sektör üzerindeki etkilerini analiz etmek olduğu belirtilmiştir. Sonuç olarak finansal serbestleşme sürecinin sonucunda ülkeye girmeye başlayan sermaye akışıyla birlikte yüksek faiz oranları, ucuz döviz girişi gibi etmenler ortaya çıkmaya başlamış olduğu saptanmıştır. Makro ekonomik açıdan bakıldığında faizin ve döviz kurlarının sermaye akımları tarafından yönetilmeye başlamasıyla cari ve sermaye hesapta kontrolsüz dış borç ve tutarsız dalgalanmalar meydana gelmeye başlamıştır.

Rodriguez ve Rodrik (2000) tarafından yapılan çalışma ile ticaret politikası ve büyüme üzerinde daha önce yapılan ampirik çalışmalar eleştirel bir yaklaşım ile ele alınmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre yapılan yaklaşımın ticaret politikası ve ekonomik büyüme arasındaki koşullu ilişkileri incelemek için önem arz edebileceği belirtilmektedir. Ticari açıklık lehine büyük ölçüde abartılan kanıtların dünya politikası üzerinde önemli bir etkisi olduğu söylenmektedir. Sonuç olarak

bilinen hiçbir inandırıcı kanıtın özellikle 1945 ve sonrası dönem için ticari kısıtlamaların yüksek büyüme oranı ile sistematik bir şekilde ilişkili olduğu göstermemektedir.

Yanikkaya (2003) çalışmasında 100 üstü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bazında 1970-1997 yılları arasını kapsayan panel veri analizi uygulamıştır. Elde edilen bulgulara göre temel olarak iki tip açıklık ölçütü kullanılmıştır. İkisinin büyüme üzerine etkileri ayrı ayrı olarak incelenmiştir. İlk grupta ithalat ve ihracat toplamının GSMH'ya oranını olarak bilinen ve birçok çalışmada tercih edilen açıklık ölçüm modeli ele alınmış ve buna göre büyüme ile önemli ve pozitif bir korelasyon olduğu saptanmıştır. Ticaret yoğunluğu ile ilgili ölçütler üzerinden yapılan ikinci grup değerlendirmede ise ticari bariyerlerden cari ödemeler kısıtlamaları dışındakilerin büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu saptanmıştır. Bulunan sonuçlara göre özellikle gelişmekte olan ülkelerde ticari bariyerlerin büyümeyi desteklediği söylenmektedir.

Auerbach ve Siddiki (2004) tarafından yapılan çalışmada finansal serbestleşmenin ekonomik gelişme üzerine etkilerini araştırdıkları literatür incelemesine göre finans sektörü her zaman ekonominin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Yapılan ampirik çalışmalarda da ekonomik kalkınma için finansın varlığı teyit edilmektedir ancak finansal serbestleşmenin etkisi konusunda kararsızlıklar bulunduğu belirtilmiştir. Çalışmada finansal serbestleşmenin ekonomik gelişmeyi etkileme kanalları değerlendirme yapılarak incelenmiştir. Sonuç olarak finansal serbestleşmenin ekonomik gelişme üzerinde başarılı bir sonuç elde edebilmesi için asimetrik bilgi sonucu oluşan sorunlar çözülmeli ve rekabet teşvik edilmelidir. Bunların gerçekleşmesi için de devlet bütünlüğü devam ettirilmeli ve bilgilerin tam olarak açıklanması gerektiği savunulmuştur.

Utkulu ve Kahyaoğlu (2005) çalışmalarında 1990-2004 dönemleri arasında çeyreklik verilerle ticari açıklık, finansal açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye örneği üzerinde incelemişlerdir. Çalışmada değişkenler arasındaki

ilişi doğrusal olmayan zaman serisi modellerinden TAR ve STAR ile test edilmiştir. Bunun yanında Markow Rejim Değişimi Modellemesi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda, ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Finansal açıklığın ise durgunluk olarak adlandırılan ekonomik süreci derinleştireceği ve büyüme hızını yavaşlatacağı varsayılmıştır. Finansal açıklık süreci içerisinde kalınmasının ekonomiyi küçülme eğiliminde kalıcı tutacağı tespit edilmiştir. Finansal açıklığın ticari açıklık ile elde edilen pozitif ivmeyi ortadan kaldırılacağı saptanmıştır.

Naveed ve Shabbir (2006) çalışmalarında 23 gelişmiş ülke üzerinde 1971-2000 yılları arasındaki verileri kapsayan doğrudan yabancı yatırımlar, ticari açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile test etmiştir. Bu çalışmaya göre GSMH’da kişi başına düşen büyüme hızı ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında bir ilişki bulunamamıştır. Doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerinde önemli ve kayda değer bir etkisi olmadığı bunun yanında ticari açıklığın ise önemli bir belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır. Uygulanan nedensellik testinde de sadece ticari açıklığın GSMH büyüme hızını etkilediği görülmektedir. Bu çalışma sonucunda ticari açıklığın büyümeyi arttırmak için önemli bir anahtar olduğu saptanmıştır.

Loayza ve Ranciere (2006) yapmış oldukları çalışmalarında 75 ülke üzerinde 1960-2000 yıllarını kapsayan panel veri analizi uygulamışlardır. Çalışmada finansal kırılganlık, finansal serbestleşme ve büyüme arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Uygulanan panel veri analizine göre, uzun vadede finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi desteklediği ve teşvik ettiği saptanmıştır. Ancak ekonomik gelişme yolunun tam olarak pürüzsüz olmadığı ve bu yüzden büyümenin olgunlaşan sitemleri karakterize eden finansal kırılganlık ile karşılaşabileceğini söylemişlerdir. Son olarak ise büyüme üzerinde ki finansal kırılganlık ve serbestleşmenin toplam etkilerine bakıldığı zaman, her ülkenin kendi içerisindeki finansal gelişme sürecinin etkilerinin farklı olacağı saptanmıştır.

Yapraklı (2007) çalışmasında 1990:1-2006:4 dönemleri arasında ticari açıklık, finansal açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi üzerinde incelemiştir. Çalışmada çok değişkenli eş bütünleşme analizi, hata düzeltme geliştirilmiş Granger nedensellik analizi ve Vektör hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, uzun dönemde ekonomik büyüme ile ticari dışa açıklık arasında pozitif, finansal dışa açıklık arasında negatif ilişki söz konusudur. Ayrıca ekonomik büyüme ile ticari ve finansal dışa açıklık arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ticari dışa açıklıktan finansal dışa açıklığa ise tek yönlü ilişki saptanmıştır. Büyüme oranında yaşanan en belirgin kırılmaların ise ekonomik krizlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Chinn ve Ito (2008) yapmış oldukları çalışmalarında 181 ülke için 1971-2005 yılları arasını kapsayan finansal açıklık ve sermaye hesap işlemleri üzerindeki kısıtları KAOPEN endeksini kullanarak açıklamışlardır. Sınır ötesi finansal işlemlerin açıklık derecesinin ölçülmesinin uygun yollarının eksikliği nedeni ile IMF'in döviz düzenlemele ve döviz kısıtlamalarını içeren yıllık raporuna dayanarak sermaye kontrollerinin yaygınlığını ölçmeyi amaçlayan yeni bir ölçüm modeli üzerinde durulmaya çalışılarak bu eksiklik giderileye çalışılmıştır. Uyguladıkları endeks ile dünyada finansal açıklığa doğru sürüklenen bir hareket olduğu algısının yansıtıldığını saptamışlardır. Bunun yanında 1970'li yıllardan itibaren sanayileşmiş ülkelerde finansal açıklığın yüksek düzeyini koruduğu ve dönem boyunca bu oranı muhafaza ettiği, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise 1980'lerde finansal fiyatların açılma çabalarının yavaşladığı, finansal piyasaların 1990'larla birlikte hızlanmaya başladığı saptanmıştır.

Bussiere ve Fratzscher (2008) çalışmalarında 45 gelişmiş ülke ve gelişmekte olan piyasa ekonomisi üzerinde 1980-2002 yılları arasındaki verileri kapsayan finansal açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmada sermaye hesabı liberalizasyonunun zamanlararası değişim gösterip göstermediğine bakılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda sermaye hesabının serbetleşme sonrası ilk beş yılda %1.5 daha fazla büyümeye yol açtığı saptanmıştır.

Çalışmada ayrıca açıklık ile çeşitli ekonomik değişkenler ve ekonomik büyüme arasında güçlü zamanla değişen ilişkiler olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle serbestleşme sonrası genellikle yatırımlarda gerçekleşen önemli artış, portföy ve borç akımlarıyla birlikte büyümeyi tetiklediğini saptanmıştır.

Kneller, Morgan ve Kanchanahatakij (2008) çalışmalarında 48 ülke incelemiştir. Bu çalışmada incelenen dönemler liberalizasyon öncesi, liberalizasyon ve post liberalizasyon dönemleri olarak beşer yıllık periyotlar halinde incelenmiştir. Çalışmada liberalleşmenin sağlam göstergeleri ve gelişmekte olan ülkelerin serbestleşmesinde önemli rol oynayan politika değişikliklerinin etkisi test edilmiş ve sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Çalışma liberalleşme ve büyüme arasında ki ilişkiye odaklanmıştır. İncelenen üç farklı dönem açısından sonuçlara bakılırsa liberalleşme öncesi dönem incelendiği zaman kişi başına GSMH' deki büyüme ile arasındaki ilişkisinin bir korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında asıl etkinin ise post liberalizm döneminde ülkelerin liberalleşme öncesi döneme göre daha başarılı oldukları saptanmıştır.

Kurt ve Berber (2008) çalışmalarında 1989:Q1-2003:Q4 dönemleri arasında dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ile durağanlık durumu test edilmiş ardından Vektör Otoregresyon (VAR) yöntemi uygulanmıştır. Dışa açıklık değişkeni olarak dış ticaret hacminin ve ithalatın Reel Gayri Safi Milli Hasıla (RGSMH)'ya oranları ile ihracat artışları kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, dışa açıklık ile büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra büyüme ile ithalat arasında çift yönlü, ithalattan ihracata ve ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

De Lombaerde (2009) yapmış olduğu çalışmasında 40 ülke üzerinde 1995-2001 yılları arasındaki verileri kapsayan ve Estrada ve Yap (2006)'ın yayınlamış oldukları makalelerinde ortaya koydukları açıklık büyüme düzenleme yöntemini kullanmışlardır. Bu çalışmada adı geçen yazarların iddia ettiği bulgular eleştirel

açıldan ele alınmaktadır. Çalışma sonucundaki bulgular ise, açıklık büyüme düzenleme yöntemi uygulaması sonucunda oluşan korelasyonun incelenen değişkenler arasında nedensellik ilişkisi oluşturmadığının gözlemlendiği saptanmıştır. Açıklık değişkeni söz konusu olduğunda uygulanan korelasyonda değişim hakkında net bir bilginin elde edilemediği vurgulanmıştır.

Asongu (2010) çalışmasında Afrika'da 29 orta ve az gelirli ülke üzerinde ticari açıklık, finansal açıklık ve finansal derinleşme arasındaki ilişkileri panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Bu çalışma sonucunda ulaştığı bulgular şu şekilde sıralanabilmektedir; ilk olarak son 20 yıl içinde açıklığın büyüme ve refaha bir etkisinin bulunmadığının, ikinci olarak ticari açıklığın, düşük gelirli ülkelerin finansal derinliğine pozitif etkisi olduğunun, son olarak finansal açıklığın hem orta hem de az gelirli ülkelerde ticari açıklığı doğurmakta olduğunu ama tersi durumun ise sadece orta gelirli ülkeler için geçerli olduğunu açıklamaktadır. Sonuçta düşük gelirli ülkelerin orta gelirli ülkelere göre finansal derinleşme, finansal açıklık ve ticari açıklıktan daha fazla yararlanacağını saptamıştır.

Pham (2010) tarafından 29 gelişmekte olan Asya ülkesi üzerinde 1994-2008 yılları arasındaki verileri kapsayan çalışmada, finansal gelişme, finansal açıklık ve ticari açıklık arasındaki ilişkiyi co-integrasyon analizi, birim kök testi, nedensellik analizi, genel momentler yöntemlerinde panel veri analizi yaparak değerlendirmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuç ile ticari açıklık ve finansal açıklık arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Ayrıca finansal açıklığın ticari açıklık üzerinde etkisinin finansal gelişmenin etkisinden daha çok olduğu tespit edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde finansal açıklık ve finansal gelişmenin ticari açıklığı teşvik ettiği söylenmektedir. Finansal gelişme ile finansal açıklık arasındaki ilişki ise farklı ölçütlerle değerlendirildiğinde heterojenlik göstermektedir.

Türedi ve Berber (2010) çalışmalarında 1970-2007 yılları arasında finansal kalkınma, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki Johansen-Juselius Koentegrasyon analizi

ile incelenmiştir. Kısa dönemli ilişki ise, Vektör Otoregresyon (VAR) nedensellik ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, finansal kalkınma, ticari açıklık ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki varlığı tespit edilmiştir. Kısa dönemde ise, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü, finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasında ise, finansal kalkınmadan ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Kıran ve Güriş (2011) çalışmalarında 1992-2006 yılları arasında Türkiye ekonomisinde ticari dışa açıklık, finansal dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada sınır testi yaklaşımı ve Toda-Yamamoto Nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuca göre, ticari dışa açıklık, finansal dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Hesaplanan kısa ve uzun dönem esnekliklerin finansal açıklık için hem kısa hem de uzun dönemde anlamsız olduğu bulunmuştur. Ticari açıklık için ise, esnekliklerin hem kısa hem de uzun dönemde anlamlı olduğu fakat negatif işaretli olduğu saptanmıştır. Nedensellik testi sonuçlarına bakıldığında ise, finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunmazken, ticari açıklık ile büyüme arasında çift yönlü ilişki bulunmuştur.

Nannicini ve Billmeier (2011) çalışmalarında 67 ülke üzerinde 1990-2005 yılları arasındaki verileri kapsayan sentetik kontrol yöntemi uygulamışlardır. Bu çalışmada veri odaklı vaka çalışmalarına yol açan şeffaf bir istatistiksel metodoloji kullanılarak ticari açıklığın geçiş ülkelerinde büyüme üzerine etkileri araştırılmıştır. Çalışma sonucunda ticari liberalizasyonun kişi başına GSMH üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Genel olarak çalışmadan çıkarılan sonuca bakıldığında ise ticari açıklığın uygulanan veri modeli üzerinde geçiş ekonomilerinde büyüme üzerinde çoğunlukla pozitif etkisi olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak ticari liberalleşme büyüme performansı açısından değerlendirildiğinde başarılı bir geçiş stratejisi için önemli bir anahtar olduğu söylenebilmektedir.

Zhou ve Li (2011) yaptıkları çalışmalarında 122 ülke üzerinde 1998-2005 yılları arasındaki verileri kapsayan ve parametrik olmayan panel veri analizi ile açıklık ve büyüme değişkenlerini incelemişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler için açıklığın büyüme için gerekli ve ön koşul durumu olmasının yanında iç dinamiklerin de yüksek bir düzeyde gerçekleşmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Sonuçlara bakıldığında açıklığın büyümeyi teşvik ettiği ancak açıklık oranı ve iç performans düşük olduğu zaman bu etkinin negatif olduğu belirtilmiştir. Büyüme üzerinde iç performans etkisinin ortalama ve bölgesel olarak daima pozitif olduğunu ancak küreselleşmenin ve iç performansın ilk aşamalarındaki ekonomik deneyimler ile büyüme üzerindeki etkinin negatif bir eğilim halini aldığı söylenmektedir. Açıklık ve iç performans oranının en yüksek seviyesine ulaştığı zaman büyümeye etkinin pozitif olduğu saptanmıştır.

Özel (2012) çalışmasında 1991:1-2010:4 dönemleri arasında Türkiye ekonomisinde ticari açıklık, finansal açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada ilk olarak Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi ile birim kök analizi yapılmıştır. Ardından Granger nedensellik ve Vektör Otoregresyon (VAR) analizleri uygulanmıştır. Sonuçlara bakıldığında, ticari ve finansal açıklığın uzun dönemde büyüme üzerine etkisi, ticari açıklık ve büyüme arasında pozitif, finansal açıklık ile negatif bir ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik büyümenin ticari ve finansal açıklık değişkenlerinden hem kısa hem de uzun dönemde önemli düzeyde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönemde ticari açıklık ekonomik büyümeyi desteklerken, finansal açıklığın büyümeyi olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Ulaşan (2012) Neo-klasik büyüme modelini kullanarak yaptığı çalışmasında 1960-2000 yılları arasında ticari açıklık ile uzun dönemli büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada ticari açıklık ölçütlerinin büyüme üzerine etkileri araştırılmıştır. Buna göre dış ticaret hacminin GSMH'ya oranının ekonomik büyüme ile pozitif ve önemli bir ilişki içinde olduğu belirtilmiştir. Bunun dışında tarife dışı engeller ile büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Kara borsa primlerinin ise negatif ve önemli bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında düzeltilmiş ticaret oranları ile Frankel-Romer'in ticari tahminleri arasında anlamlı ve güçlü bir korelasyon bulunmuştur. Özetle çalışmada son dönemlerde ülkeyi kapsayan çalışmalarının aksine açıklığın uzun vadede ekonomik büyüme ile doğrudan sağlam bir ilişkisi olduğu önermesi desteklenmemektedir.

Birinci (2013) yapmış olduğu çalışmasında 12 gelişmiş ekonomi üzerinde 1964:1-2010:4 dönemlerini kapsayan ticari açıklık ve kayıt dışılığın büyüme üzerine etkileri araştırmıştır. Yapılan çalışmaya göre ticari açıklık ile büyüme arasında çift yönlü pozitif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Bu analiz sırasında ülkeye özgü değişken olarak kayıt dışı ekonomi kullanılmıştır. Kayıt dışı ekonominin de büyüme üzerine çok önemli bir etkisi olduğu çalışmada ortaya konulmuştur. Hatta kayıt dışı ekonominin açıklıktan daha çok büyümeyi tetiklediği söylenmektedir. Bunun yanında büyüme için açıklık nedeninin, açıklık için büyümeye nazaran daha güçlü olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmalardan Dollar (1992), Krueger (1998), Chen (1999), Bahmani-Oskooee ve Niroomand (1999), Yanıkkaya (2003), Utkulu ve Kahyaoğlu (2005), Naveed ve Shabbir (2006), Yapraklı (2007), Kurt ve Berber (2008), Türedi ve Berber (2010), Kıran ve Güriş (2011), Nannicini ve Billmeier (2011), Özel (2012), Birinci (2013) ticari dışı açıklık ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Bunun yanı sıra Edwards (1993) çalışmasında ticari açıklığın büyümeyi etkileyen kanalları ile ilgili kesin bir kanıt olmadığını tespit etmiştir. Rodriguez ve Rodrik (2000), De Lombaerde (2009), Asongu (2010) çalışmalarında ise herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Loayza ve Ranciere (2006), Bussiere ve Fratzscher (2008), Türedi ve Berber (2010), Kıran ve Güriş (2011) çalışmalarında finansal açıklık ile büyüme arasında anlamlı bir ilişki saptamışken, Utkulu ve Kahyaoğlu (2005), Yapraklı (2007), Özel (2012) çalışmalarında finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasında negatif bir

ilişki saptamıştır. Bunun yanında Ulaşan (2012) çalışmasında uzun dönemde finansal açıklığın, büyüme üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

1. 2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE VERİ SETİ

Çalışmamızda ticari ve finansal açıklık kavramları üzerinde durulmaktadır. Dışa açıklık kavramında çalışmada uygulanacak ölçütleri şu şekilde belirtebilmekteyiz. Aizenman tarafından yapılan çalışma temel alınarak, ticari dışa açıklık oranı $[(\text{ihracat} + \text{ithalat}) * 100 / \text{GSMH}]$, finansal dışa açıklık oranı ise $[(\text{gayri safi özel sermaye girişi} + \text{gayrisafi özel sermaye çıkışı}) * 100 / \text{GSMH}]$ şeklinde hesaplanmıştır (2003: 1).

Bu çalışma da Türkiye'nin 1992:Q1-2012:Q3 dönemine ait sanayi üretim endeksi (IPI), finansal açıklık oranı (FA) ve ticari açıklık oranı (TO) değişkenleri kullanılmıştır. Analizlerde kullanılan seriler Uluslararası Para Fonu veri tabanından (IFS), diğer veriler ise Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) elde edilmiş ve temelleri Gomez ve Maravall (1997) tarafından yapılan çalışmaya dayanan Tramo-Seats yöntemine göre mevsimsellikten arındırılmıştır.

1.3. KÜRESELLEŞME

Günümüz ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel faaliyetlerin açık sistem olarak diğer ülkelerin bu alandaki faaliyetlerinden etkilenmemesi kaçınılmazdır. Açık sistem anlayışı gereğince dünyadaki ülkeler tükettiği tüm kaynaklara sahip değildir. Hatta konuyla ilgili Adam Smith' in Mutlak Üstünlükler (1776), David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler (1817) gibi teorileri de ülkelerin birbirleriyle etkileşim içinde bulunduğu ve bu etkileşimleri sayesinde gereksinim duydukları kaynaklara sahip olacağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda akademisyenlerin, politikacıların, iş adamlarının ve diğer paydaşların son yüzyılda üzerinde çokça tartışma yaptıkları konunun başında küreselleşme gelmektedir.

Küreselleşme ile ilgili çeşitli tanımlar dönem içinde yapılmıştır, kısaca bu tanımlar ışığında küreselleşme kavramına bakılacak olursa, küreselleşme kapitalist dünya ekonomisi ile birlikte buna bağlı olarak küresel bir iş bölümü tarafından sağlanan zaferi bize sunmaktadır (Wallerstein, 1974: 11). Küreselleşme, dünya genelinde yerel olarak birbirinden çok uzak olan ülkeler arasında ki sosyal ilişkilerin kuvvetlenmesidir (Giddens, 1990: 64). Küreselleşme, sınırsız dünyanın başlangıcı anlamına gelir (Ohmae, 1992: 14).

Küreselleşme, farklı ülkelerdeki pazarlar ve üretim nedeniyle mal ve hizmet ticaretinin dinamikleri bunun yanında sermaye ve teknoloji akımları yüzünden artan oranlı bağımlılık halidir (OECD, 1993: 7). Küreselleşme eğilimi üretimin uluslararasılaşması, yeni uluslararası iş bölümü, Güney-Kuzey hattında yeni göç hareketleri, bu süreci hızlandıran rekabet ortamları ve devletlerin uluslararasılaşması gibi özellikleri içermektedir (Cox, 1994: 26-28). Küreselleşme, ulusal ve bölgesel siyasi sınırları aşan ekonomik aktivitelerin hızlandırılmış bir şekilde büyümesi olarak söylenebilir (Oman, 1996: 5).

Küreselleşmenin evrensel bir tanımı olmasa da ekonomistler küreselleşmeyi genel olarak mal, sermaye ve emek piyasalarında uluslararası bütünleşme olarak tanımlamaktadırlar. Pazardaki entegrasyon ölçütlerine bakarak küreselleşme olgusunun yeni oluşmadığı söylenebilir. 19. yy'ın ortalarından itibaren iki dönem olarak incelenebilir. İlk olarak; 19. yy'ın ortalarından başlayıp I. Dünya savaşının başlamasıyla son bulan dönem ve ardından II. Dünya savaşı sonrasında başlayıp günümüze kadar uzanan zaman dilimi olarak adlandırılmaktadır. Küreselleşme bu iki dönem içerisinde de hızlı ticaret ve verimli büyüme ile ekonominin temel ölçütlerine göre göreceli olarak birlikte hareket ettiği söylenebilmektedir. Genel olarak küreselleşme süreci içerisinde her iki dönemde de hızlandırılmış entegrasyondan bahsedilir. Bunun yanında dönemler içerisinde küreselleşmenin çok da pürüzsüz bir yol izlemediği bazı savaş dönemlerinde önemli maliyetler doğurduğu da görülmektedir. Genel olarak küreselleşme kavramına bakılacak olursa bu iki dönem bağlamında her ne kadar yaşanan gelişmelere yol açan etmenler önemli farklılıklar

gösterse de küreselleşme ticarete artan entegrasyon, artan sermaye akımları ve emek hareketleri olarak karakterize edilmektedir (WTO, 2008: 15).

Küreselleşme, toplumların, ulusların ve bölgelerin birbirleriyle olan ilişkilerinin ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda genişlemesi, hız kazanması ve dünya çapına yayılmasıdır (DPT, 2000: 1-3).

1.4. KÜRESELLEŞMENİN GELİŞİMİ

Küreselleşme kavramının oluşum süreci birçok gelişme ile desteklenmektedir. Çalışmamızda 19. yy ortalarından itibaren hayatımıza giren bu kavramın günümüze kadar kat etmiş olduğu yolu politik, teknolojik ve ekonomik gelişmeler ışığında açıklamaya çalışacağız.

- Politik Gelişmeler;

Politik ya da siyasi gelişmeler günümüzde hemen hemen her alanda varlığını hissettirmektedir. Yüzyıllar içerisinde de devletlerin varlığı politik kararlar alınmasına, savaşlar, anlaşmalar yapılmasına zemin hazırlamaktadır. Küreselleşme süreci içerisinde de politik kararlar önemli rol oynamaktadır.

Siyasal alanda tarihsel açıdan 1940-1960 yılları arasında meydana gelen değişimler şu şekilde sıralanabilir: 1945 yılında Birleşmiş Milletler Vakfının kurulması ile başlayan süreç, Marshall Planının başlaması (1948-1957) bununla birlikte Avrupa'yı kurtarma planının devreye girmesi, Avrupa Ekonomik İşbirliği Topluluğunun kuruluşu (1948), Sömürgeleştirilenin başlaması (1948-1962), Çin'in sosyalist Cumhuriyet haline gelmesi, Kore savaşı (1950-1953), Suez krizi (1958)'nin ortaya çıkmasıdır.

1960-1980 arasındaki dönem, Afrika’da sömürgeleştirilmenin başlaması 15 ülkenin bağımsızlığını ilan etmesi, Berlin Duvarının inşası (1961) ve Küba’nın füze krizi (1962) doğu ile batı arasındaki kesin çatışmayı vurgulamaktadır, Yom Kippur savaşı ve bu savaşın petrol fiyatlarının yükselmesine yardım etmesi (1973) şeklinde ifade edilebilir.

1980-2000’li yıllar arasındaki değişimler, Avrupa Birliği topluluğunun üye sayısının öncelikle 9 ardından ise 12 üye ülkeye yükselerek genişlemesi, Berlin duvarının yıkılışı (1989), Sovyetler Birliğinde bozulma ve 13 ülkenin bağımsızlığını ilan etmesi (1991), resmi olarak Avrupa Birliği anlaşması olarak kabul edilen Maastrich Anlaşmasının 1992’de imzalanması ve son olarak Avrupa Birliği topluluğuna katılan ülke sayısının 28’e ulaşmasıdır (WTO, 2008: 22-23).

- Teknolojik Gelişmeler;

Günümüz dünyasının temel dayanağı haline gelen teknolojik değişimler, süreç içerisinde küreselleşme kavramı ile neredeyse bütünleşen bir hal almaktadır. Küreselleşme kavramı için ülkeler arası entegrasyon tarifinin kullanılması bu süreçte teknolojik değişimlerin ne kadar etken bir rol oynadığını bizlere göstermektedir.

Teknolojik değişimlerin süreç içerisinde izlediği yolda ilk olarak 1940-1960 arası döneme bakılacak olursa, plastik ve elyaf ürünlerinin yaygınlaşması (1940), Ortadoğu’da geniş petrol yataklarının keşfedilmesi (1948), Avrupa ve Japonya’da Ortadoğu’dan daha fazla petrol tüketiminin artması, Toyota tarafından Tam Zamanında Üretim uygulanmaya başlanması, hava taşımacılığında jet motorlarında artan kullanım (1957-1972) oranının olduğu söylenir.

1960-1980 arasındaki dönemde meydana gelen gelişmeler; uzaydaki ilk insan Yuri Gagarin (1961) ve aya ilk giden insan Neil Armstrong (1969), deniz aşırı gaz ve petrolün üretiminin geliştirilmesi, Yeşil devrim gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretimin dönüştürülmesi (1960 ve sonrası)’dir. Japonya’nın 1964’de ilk

yüksek hızlı tren sistemi hattını açması, okyanus ticaretinde konteynırla taşımanın artması (1968 ve sonrası), ilk çip mikro işlemcinin tanıtılması (1971) olarak sıralanabilir.

1980-2000'li yıllarda ise, IBM'in ilk kişisel bilgisayarı tanıtması (1981), Microsoft'un Windows'u tanıtması (1985), Cep telefonu sayısındaki artışa bağlı olarak 2. Nesil (2G) teknoloji kullanan cihazlarda artışın olması, 2005 yılında internet kullanıcı sayısının 800 milyona, 2012 yılında ise 2,1 milyar insana ulaşmış olması gibi faktörler ile teknolojik etmenlerin küreselleşme sürecine etkilerinden bahsedilebilir (WTO, 2008: 22-23).

- Ekonomik Gelişmeler;

Ülkeler için büyük önem arz eden ekonomik faaliyetler küreselleşme sürecinin de temel dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. Dünya ülkelerinin birbirleriyle olan etkileşimlerinin artışı olarak tarif edilebilen küreselleşme sürecinde ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ekonomik gelişmeler önemli bir yer tutmaktadır.

Geçmişten günümüze ekonomik hayatta meydana gelen ve küreselleşme sürecini etkileyen gelişmelerden ilk olarak 1940-1960 dönemi incelenecek olursa, Bretton-Woods sisteminin kurulması, yeni uluslararası para sistemi (1944-1971), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nın 1947 de kurulup Ocak 1948'de yürürlüğe girmesi, Sovyetler birliğinin Komünist ülkeler arasında karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyinin (CMEA) ekonomik işbirliği açısından kurması (1949-1971), Roma Anlaşması ile Avrupa Birliği'nin kurulması (1947), Avrupa Birliğinin ve Avrupa Serbest Ticaret Birliğinin Avrupa entegrasyonunu desteklemeye başlamış olması, önemli para birimlerinin konvertibl olmaya başlaması (1958-1964) olarak sıralanabilir.

1960-1980 arasındaki süreçte, Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu (OPEC)'nin kuruluşu (1960), kuzeyde otomobil ve karayollarının hızla yayılması bunun sonucunda kömürden petrole olan ihtiyacın artması ve değişimin hızlanması, doğu asya ülkelerinin ticaret politikalarının ithal ikameci politikadan ihracata dayalı gelişme politikalarına daha fazla vurgu yapmaya başlamaları, Avrupa Birliği (AB) içindeki son gümrük vergilerinin kaldırılması, ABD doları döviz kurunun altın standardından ayrılışı(1971), Petrol şokunun yaşanması (1973-74 ve 1979), Asya'da yeni sanayileşen ülkelerin yükselişi, Çin ekonomik reformu (1978) olarak yaşanan gelişmeler gözlenmektedir.

1980-2000'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerde borç krizlerinin yaşanmaya başlaması (1980'ler), 1986 yılında Meksika'da 1991 yılında ise Hindistan'da ekonomik reformların başlaması, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın kurulması (1994), Asya finansal krizi (1997), Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'un kurulması (1995), 11 Avrupa ülkesinin Euro'yu kabul etmesi (1999), Dotcom krizi (2001), Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne katılması (2001) (WTO, 2008: 22-23). 2008 yılının mayıs ayı itibarıyla başlayan konut kredilerinin geri ödenememesi durumu olarak da adlandırılan Mortgage krizinin 2009 yılında etkisini tamamen hissettirmesi (Çoban, 2012:166).

1.5. KÜRESELLEŞME ALANLARI

Küreselleşme süreci zaman içerisinde birçok alan ile etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Değişen ve daha şeffaflaşan dünya ülkeleri arasında bütünleşme, yakınlaşma ve uluslararası entegrasyonun gerçekleşmesiyle birlikte birçok alanda küreselleşme faaliyetleride ortaya çıkmaktadır. Çalışmada ise küreselleşmenin sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik alanlarından bahsedilecektir.

1.5.1. Sosyo-Kültürel Küreselleşme

Küreselleşme süreci ile değişen dinamikler toplumda hem kültürel hem de sosyal değişimlere yol açmaktadır (DPT, 2007: 1). Küreselleşme süreci yaygınlaşırken etkilediği alanları iki farklı bakış açısı ile ele alınabilir, bunlardan ilki maddelerin yaygınlaşması ikincisi ise değerlerin yaygınlaşmasıdır (Sezgin, 2009: 260).

Küreselleşme süreci içerisinde daha narin ve hassas olan kültürel konuların diğer konulara göre daha az ilgi çektiği göze çarpmaktadır. Ekonomik ve politik küreselleşme odak olmasına rağmen kültürel küreselleşme tanımı ile ilgili çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır bu çalışmaların tarihinin ise 1962 yılına dayandığı görülmektedir (Malota, 2012: 94).

Küreselleşme ve modern kültür birbirini beslemektedir. Modern kültürün küreselleşmenin tek dayanağı olduğu söylenemez ama küreselleşme için temel dinamiklerden biri denilebilir (Tomlinson, 1999: 1).

1.5.2. Siyasal Küreselleşme

Siyasal/politik küreselleşme için siyasal iktidar, otorite ve yönetim biçimlerinde ulus ötesi ve çok katmanlı olan yeni örgütsel çıkarılara dayalı değişiklik denilebilir (Held; McGrew; Goldblatt; Perraton, 1999: 49). Bundan başka, siyasal küreselleşme farklı çıkar grupları arasında güç ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasıdır. (Milana, 2012: 782).

Siyasal küreselleşme ile ticaretin siyasetinin yapılmasından daha çok göçün siyasetinin yapılmasının olması muhtemel bir durum olarak görünmektedir (Greenway; Nelson, 2005: 19).

Siyasal küreselleşme dünyadaki siyasi ve ekonomik modellerin ilişkilerini inceleyen bir disiplindir. Şehirler, ulus devletler, çok uluslu şirketler, sivil toplum

kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar arasındaki ilişkiyi incelemektedir (Baylis, 2004: 16).

1.5.3. Ekonomik Küreselleşme

Ekonomik küreselleşme, sınır ötesi mal ve hizmet ticaretinin artan ölçekli sonucu olarak dünya ekonomilerinin karşılıklı bağımlılıklarının artması, uluslararası sermaye akışları ve teknolojinin geniş ve hızlı yayılma göstermesi anlamına gelmektedir. Ekonomik küreselleşme için üretken faaliyetlerin tümünde bilginin öneminin hızla büyümesi ve pazarlaştırma iki önemli güçtür (Shangquan, 2000: 1).

Ekonomik küreselleşme, insanların, malların, ekonomik aktivitelerin ve paranın ulusal sınırların ötesine açılması olarak tanımlanabilir (Huwart; Verdier, 2013: 13).

Ekonomik faaliyetlerde küreselleşmenin genellikle ikinci dünya savaşı sonrası ortaya çıktığı düşünülmektedir, bu tarihin ise 1960'larla başladığı bu tarihlerde uluslararası ticaretin hızla büyümesinin de ekonomik faaliyetlerin küreselleşme sürecinde önemli rol oynamakta olduğu söylenir (Hirst; Thompson, 2000: 335).

Ekonomik küreselleşme birçok boyutu ile bize; özellikle turizm yoluyla sınırlar arasında insanların artan hareketliliği, firmaların uluslararası varlığına ilişkin kurumsal stratejilerindeki değişiklikler ve bunun istihdam üzerindeki potansiyel etkileri ile birlikte başlangıçta bölgesel başlayan krizlerin hızla küresele yayıldığını göstermektedir. Başka bir deyişle insanların, malların, ekonomik aktivitelerin ve paranın ulusal sınırların ötesine açılmasıdır (Huwart; Verdier, 2013: 13).

Üç büyük gücün ekonomik küreselleşme sürecine önemli katkısı olduğu söylenebilir bunlar; (i) özellikle finansal hizmetlerde sermaye hareketleri ve deregülasyonun serbestleşmesi, (ii) ticaret ve yatırım için piyasaların genişlemesi ve

uluslararası rekabetin büyümesinin teşvik edilmesi, (iii) ekonomide bilgi ve iletişim teknolojilerinin oynadığı önemli rol olarak açıklanabilir (OECD, 2005;16).

Ekonomik küreselleşme, bizim yaşam tarzımız, çalışma şeklimiz ve isteklerimiz üzerinde büyüyen bir etkiye sahip olmaya başlamıştır. Son yaşanan küresel kriz ile dünya ekonomisi durma noktasına gelmiş olsa da, 2009 ve sonrası dönemde ekonomi tekrardan eski ivmesine kavuşmuştur. Küreselleşmenin iyi ve bazen de kötü boyutta modern toplumların kaderi üzerine derin ve kalıcı bir etkisi olduğu söylenebilir (Huwart; Verdier, 2013;14).

1.6. DIŞA AÇIKLIK

Ekonomik küreselleşmenin yol açtığı uluslar arası piyasaların entegrasyonu için serbestleşme sürecinden bahsedilir. Bu süreç ile birlikte ekonomik anlamda dışa açıklık yaşanmaktadır. Açıklık kavramının oluşumunu sağlayan etmen olarak da ekonomik serbestleşme kavramı üzerinde durulabilir. Ticari ve finansal alanda serbestleşme politikalarını izleyen dönem içerisinde dışa açıklık kavramı ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik serbestleşme; serbest ticareti teşvik etmek, serbestleşme, sübvansiyonların kaldırılması, fiyat kontrolleri ve özelleştirmeyi kapsayan hükümet politikalarını içine alan bir süreçtir (Bailey, 2010: 97). Kısaca serbestleşme kavramı yurtiçinde veya yurtdışında ekonomik faaliyet ile uğraşma özgürlüğüdür (Ognivtsev, 2005: 4).

Ekonomik serbestleşme ayrıca deniz aşırı finansal piyasaların küresel ölçekte büyümesi olarak da tanımlanabilir. Bu liberalleşme sürecinin beraberinde getirdiği, ulus-devlet tarafından finansal kurumlara önemli ölçüde bir güç transferi yapılması, piyasa yanlısı reformlar aracılığıyla devletin ekonomiden çekilmesi ile birlikte, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, deregülasyon, özelleştirme ve diğer mekanizmalarda etkileyici bir artış olması anlamına gelmektedir (Adolf, 2011:570).

Ekonomik Serbestleşmenin ölçülmesinde yaygın olarak kullanılan gösterge ekonomide pazarı ele geçirmek bunun yanında serbest dış ticaret politikaları izlemek denilebilir (Giavazzi; Tabellini, 2005: 1).

Ekonomik serbestleşme ile dışa açılma süreci gerçekleşmektedir. Dışa açıklık kavramı dar anlamda, yalnızca ihracat ve ithalat vergilerini veya sübvansiyonları içerdiği söylenebilir. Bunun yanı sıra ticaretin tarife dışı çarpıklıklarını veya bunu kapsayacak şekilde daha geniş manada döviz kuru politikaları, yurtiçi vergiler ve sübvansiyonlar, rekabet ve diğer zorunlu politikalar, eğitim politikası, hukuk sisteminin doğası, hükümet şekli, kurumların genel yapısı ve kültür derecesi olarak yorumlanabilir (Baldwin, 2003: 1-2).

Açıklık kavramının ise son zamanlarda tüm aksaklıkların ortadan kaldırıldığı serbest ticaret kavramına benzer bir hale gelmiş olduğu söylenebilir (Yanıkaya, 2003: 60).

Açıklık değişkenleri şu şekilde sıralanabilmektedir;

- Toplam ticari akış,
- Doğrudan yabancı yatırımlar,
- Brüt özel sermaye akışı,
- Ortalama uygulanan tarife oranları,
- Ticari özgürlük,
- Finansal özgürlük,
- Yatırım özgürlüğü (Zhou; Li, 2011: 1066).

Dışa açıklığın, rekabet ortamını doğurması, uzmanlaşmanın ve verimliliğin ortaya çıkmasını sağlama gibi avantajları bulunmaktadır (Ersoy; Deniz, 2011: 71).

1.6.1. Ticari Dışa Açıklık

Bazen bir ekonomide açıklıktaki artış ile ticaretin öneminin artışı birbirine eşit kabul edilmektedir (Santos-Paulino, 2005: 785). Edwards (1993) ticari açıklığın serbest ticaret ile aynı anlamı taşımakta olduğu, tarifeler ve ulaşım maliyetleri gibi tüm aksaklıklardan arındırılan serbest ticaret sistemi olarak tanımlanır.

Baldwin (2003) ise ticari açıklığı dar anlamda sadece ithalat ve ihracat vergileri ve sübvansiyonları gibi ticaret dışı bozulmaları içerecek şekilde ifade etmektedir. Geniş anlamda ise döviz kuru politikaları, yurtiçi vergileri ve sübvansiyonları, rekabeti ve diğer düzenleyici politikaları, eğitim politikalarını, hükümet şekli, kurumların ve kültürün genel niteliğini içermekte olduğunu belirtmiştir.

1.6.1.1. Ticari Serbestleşme

Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ülkelerin gelişimi için oldukça önem taşımaktadır. Çok uluslu ticari serbestleşme sürecinin arkasında ticari serbestleşme önemli bir yer tutmaktadır. Ticari serbestleşmenin bileşeni ise ticari açıklık olarak söylenebilir (Naveed; Shabbir, 2006: 137).

Küreselleşme olgusunun artan bir öneme sahip olmasıyla birlikte ticari serbestleşme kavramı da ülkeler açısından daha önemli bir hale gelmeye başlamıştır. Bunun sonucunda ülkeler piyasalara daha az müdahaleci, daha fazla serbestlik tanıyan politikaları uygulamaya koymuşlardır (Özel, 2012: 39).

Ticaretin serbestleşmesi daha çok dışa dönük olma ile ilişkilendirilmiştir, birçok yerde bu iki tanım birbirinin yerine kullanılabilir. Ülkelerin dışa dönük kabul edilmesinde ise, kendi ticaret reformlarının tarafsızlığın, liberalliğin ya da açıklığın bulunması ile ifade edilmektedir. Daha tarafsız bir ticaret rejimi de ithalat

engellerinin azaltılması yoluyla gerçekleştirilebilir buda hükümetin ticarete müdahalesinin azalması anlamına gelmektedir. (Santos-Paulino, 2005: 785).

Ticari serbestleşme, ithalat ve ihracat rejimlerine, gümrüklere ve tarifelere konulan kotanın ortadan kaldırılmasıdır (Dağdelen, 2004: 14). Davis (1996: 1)'e göre ticari serbestleşmenin, toplam geliri arttıracak ve iç dağıtımları iyileştireceği ifade edilmiştir.

Ticari Serbestleşme kavramı ayrıca, piyasaya yapılan hükümet müdahaleleri ile engellenen ticari akışın serbest bırakılmasıdır. Ticari serbestleşme kavramı ile birlikte piyasaların daha rekabetçi bir hale gelmesi sağlanmıştır (Özel, 2012: 39). Ticari serbestleşme ayrıca artan ekonomik entegrasyon içinde önde gelen unsurlardan biri olarak tanımlanmıştır (Kaltenthaler; Gelleny; Ceccoli, 2004: 830). Bunun yanında ticari serbestleşmenin, finansal liberalizasyonu sınır ötesi finansal akış üreterek tetiklediği öne sürülmektedir (Ersoy; Deniz, 2011: 71).

1.6.1.2. Ticari Dışa Açıklık Ölçütleri

Ticari açıklık kavramı açıklanırken bahsedilebilecek farklı ölçütler olmakla birlikte, genel olarak kabul görmüş bir ölçüt bulunmamaktadır. Bu kısımda birçok görüş içerisinde ölçütler konusunda en yaygın olarak kullanılanlar ele alınacaktır.

Ülkelerin dışa açıklığında kullanılan ölçütlerden biri; Sachs-Warner (1995) tarafından geliştirilen modeldir. Bu modele göre ticari serbestleşmenin uygulanıp uygulanmadığı beş kriter ile tespit edilir bu kriterler,

- (i) ortalama tarife oranlarının %40 veya daha fazlasından oluşması,
- (ii) ithalatın %40'ından daha fazlasının tarife dışı engellerle çevrildiği
- (iii) sosyalist ekonomik sisteme sahip olunması

(iv) büyük ihracatların devlet tekelinde olması

(v) karaborsa getirisinin %20'yi aşması.

Beş kriterden herhangi birine sahip ise ülkenin ticari serbestleşme politikasının uygulanmadığı düşünülmektedir (Sachs; Warner, 1995: 22).

Ticari dışa açıklık ölçütlerini, Rose (2002) ve Yanıkkaya (2003) tarafından yapılan çalışmalarında şu şekilde sıralamak mümkündür,

1. Açıklık oranı (GSMH'ye ithalat ve/veya ihracatın oranı),
2. Tarifeler,
3. Ticari Bariyerler, tarife dışı engeller,
4. İkili ödeme anlaşmaları
5. Döviz kuru,
6. Bileşik endeksler, (Rose, 2002: 5; Yanıkkaya, 2003: 60-66).

Ticari açıklık kavramını ölçmek için bir çok farklı literatür bulunsa da genel olarak ülkeler açısından ölçümleri daha rahat olduğu ve verilere daha hızlı ulaşım sağlanabilirliği açısından yukarıda bahsedilen ölçütleri kısaca açıklayacak olursak;

1.6.1.2.1. Açıklık Oranı

Ticaret yoğunluğu endeksi adıyla da anılan bu açıklık oranında, ticari açıklık kavramı, ithalat ve ihracatın toplamının GSMH'ya bölünmesiyle elde edilmektedir (Tang, 2011: 1). Bu ölçüm modeli oldukça yaygın kullanılmaktadır. Birçok ülke için hazır verilerin bulunması ve bu veriler ile ülkelerin karşılaştırılmasının sağlanması tercih nedenini oluşturmaktadır (David, 2007: 9).

Bu açıklık ölçütü ekonomik kalkınma düzeyini yansıtır. Bundan dolayı ticari ortaklık mesafelerinde avantaj gibi coğrafi faktörlere sahip ülkeler ile faktör

donatımına sahip ülkelerde olağandışı kaynak zenginliklerinden kaynaklı daha fazla ticaret olması muhtemeldir (Berg; Krueger, 2003: 10).

Bu ölçüm modelinin üstün popülarlığıne rağmen, araştırmacıların, bu ölçütte ticaret politikasının yön belirlemesinden ziyade ülkelerin büyüklüğü ve uluslararası pazarlara entegrasyon ölçütü olduğunun farkına varılması gerekmektedir (David, 2007: 9)

Alcala and Ciccone (2004: 614) ise bu ölçüm modelinin bazı dezavantajları olduğundan bahsetmiştir. Bu ölçütün uluslararası ticaret üretkenliğini arttırdığını ama bu üretkenliğin ticarete konu olan mal sektöründe, ticarete konu olmayan mal sektöründen daha büyük olduğunu göstermektedir.

1.6.1.2.2. Tarifeler

Tarifeler, ticaretin en doğrudan göstergesi olan ve oldukça göze çarpan kısıtlamalarıdır (David, 2007: 18). Başvurulan etkili yollardan biri olan tarifeler için bir dizi önlem mevcut bulunmaktadır. En iyi bilinen ve etkisinin görüldüğü, tarife gelirlerinin toplam ithalata bölünmesi ile tarife oranlarında negatif yönlü bir önlemin alınması sağlanmış olmaktadır (Rose, 2002: 6).

Yaygın olarak ekonomistler tarafından kullanılan tarife ölçütleri şu şekilde sıralanabilir; ortalama tarife oranları, ticaret ağırlıklı tarife ortalamaları, toplam ticaretin bir yüzdesi olarak vergilerden bir gelir ve etken koruma oranı (David, 2007: 18-19).

1.6.1.2.3. Ticari Bariyerler, Tarife Dışı Engeller

Tarife dışı engeller; fiyatlar ve/veya ticareti yapılan mal ve hizmetlerin miktarında doğrudan ya da dolaylı olarak tarifeler dışında uygulanan politikalar şeklinde ifade edilebilir (David, 2007: 20).

Ticari bariyerler; ortalama tarife oranları, ihracat vergileri, toplam uluslararası ticaret vergileri ve tarife dışı engelleri içermektedir. (Yanıkkaya, 2003: 62).

Dış ticaret politikasında yaygın olarak kullanılan ölçütlerden biri de tarife dışı engellerdir. Yaygın olarak kabul gören görüşe göre, tarife dışı engellerin varlığı olası zayıf bir ikame oranına sahip olan tarife dışı engeller dolayısıyla ticaret politikasında bu ölçümü kullanılması sonucunda hatalı bir ölçüm yapılabilir (Rose, 2002: 7).

1.6.1.2.4. İkili Ödeme Anlaşmaları

İkili ödeme anlaşmaları bir ticari yönelim ölçütüdür. İki ülke arasında gerçekleşen ticari denge için bir ödeme metodu olarak kullanılır. İlk olarak 1930'larda görülmeye başlanmış ardından 1940'lar ve 1950'ler de daha yaygınlık kazanmıştır. O zamandaki kadar yoğun olarak karşımıza çıkmasa da günümüzde hala varlığını sürdürdüğü görülmektedir. (Yanıkkaya, 2003: 63).

1.6.1.2.5. Döviz Kuru

Döviz kuru ölçütü için en sık kullanılan tanım: Döviz piyasasında fiyatların tayinlanması fonksiyonunun başarısını gösteren karaborsa primi olduğu şeklindedir. Karaborsa primi sık sık ticari kısıtlamaların şiddetini göstermek için kullanılmaktadır (Yanıkkaya, 2003: 65). Karaborsa primi daha geniş kapsamlı piyasa bozulmalarının bir ölçüsü olarak işlev görmektedir. Barnett ve Ho (1999: 1)'ya göre karaborsa primi ile ekonomik büyüme arasında küçük ama önemli bir negatif ilişki bulunmaktadır.

Yüksek enflasyon, dış borç sorunu, yüksek derecede yolsuzluk ve daha az güvenilir bürokrasi gibi kötü politika ve çıktılar ile karaborsa primi arasında ki negatif ilişki dolayısıyla bu değişkenin kullanılması zordur (Yanikkaya, 2003: 65).

1.6.1.2.6. Bileşik Endeks

Bileşik endeks; ticaret engelleri, yapısal özellikler ve kurumsal düzenlemeler gibi subjektif düzenlemeleri içermektedir (David, 2007: 22).

Harrison (1996: 427)'a göre 3 bileşik endeks tanımı vardır. Bunlar;

- Ülkeye özgü bilgiler kullanılarak elde edilen döviz kuru ve ticari politikalar sonucu elde edilen,
- Tarifeler ve tarife dışı engeller ile ülke kaynakları kullanılarak hesaplanan,
- Endüstriyel koruma sonucunda elde edinilmiş tarım ve aşırı döviz kuru değerlendirilmesine karşı dolaylı eğilimden oluşan endeksler olarak tanımlamıştır (Rose, 2002: 8).

David'e göre ise bileşik endeksler ilk olarak dünya bankasının dışa yönelme ölçütü ile ikinci olarak ise Sachs and Warner (1995) tarafından geliştirilen ve sıklıkla kullanılan metodu tanımlamaktadır (2007: 22-23).

1.6.2. Finansal Dışa Açıklık

Finansal serbestleşmenin ilk göstergesi olarak finansal açıklık akla gelir (Ainzeinman, 2003: 1). Finansal açıklık, finansal sistemin kuruluşu ve gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir (Esen, 2000: 14).

Finansal dışa açıklığın iki önemli kavramı vardır. İlk olarak daha geniş bir kavram olan; bir ülkenin uluslararası finansal akımların ne kadar etkisinde kaldığı

veya etkilendiğidir. İkinci ve daha dar bir kavramı ise ülke politikalarıdır. Burada ülkelerin uyguladığı politikalar olarak, devletin vergiler ve sermaye kontrollerine çeşitli formlarına uygulanan kısıtların azaltılması kastedilmektedir (Clark; Hallerberg; Keil; Willett, 2011: 6).

Finansal açıklık sonucunda oluşabilecek bazı durumlar şöyle sıralanabilir, ilk olarak ülke sakinlerinin yurtdışında para tutma ve finansal varlıklarını yurtdışında tutmalarına izin verilmesi sağlanmaktadır. İkinci olarak, özel şirketlerin uluslararası piyasalarda serbestçe borçlanmasına izin verilmektedir. Üçüncü olarak, ülke sakinlerinin yabancı para ile bir işlem yapmalarına bir engel konulmaz. Son olarak ise, yurtdışında yaşayanların ülkemiz içerisinde serbestçe yatırım yapmalarına izin verilir (Esen, 2000:5).

1.6.2.1. Finansal Serbestleşme

Finansal serbestleşme kavramının doğuşu 1970'li yılları bulmaktadır. Finansal piyasalara müdahale gerekliliğini içeren Bretton-Woods sisteminin yıkılması ile birlikte finansal serbestleşme kavramı McKinnon (1973) ve Shaw (1973) önderliğinde hız kazanan bir süreç olarak karşımıza çıkmıştır. McKinnon (1973) ve Shaw (1973) finansal serbestleşmenin özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomik reformların ayaklarından biri olduğunu belirtmiştir. Shaw tarafından finansal serbestleşme için gerekli olan maddeler şu şekilde sıralanabilir, tasarruf dağılımını iyileştirmek, sermaye teçhizatı için gerekli olan işgücünün ikame edilmesini sağlamak, gelir denkleştirmeyi sağlamak (Balassa, 1990: 56).

Finansal serbestleşme kısaca finansal piyasaların ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Özel, 2012: 91). Finansal serbestleşme, finansal piyasalar üzerindeki engellerin kaldırılıp, ülke finansal yapısının diğer ülkeler ile gerçekleştirdiği finansal bütünleşmeyi ifade etmektedir (Atamtürk, 2007: 76).

Dağdelen (2004: 6)'e göre finansal serbestleşme kavramı, yurt içindeki finansal piyasalar ve banka faaliyetleri üzerindeki engellerin kaldırılıp ardından ulusal piyasaların uluslararası piyasalara entegrasyonudur.

Finansal serbestleşme ülke sakinlerinin varlık ve yükümlülüklerinin yabancı paralar cinsinden ifade edilmesi ve yabancıların ulusal finansal piyasada rahatça faaliyet göstermesini kolaylaştıran bir politikadır (Esen, 2000: 5). Finansal Serbestleşme, finans sektörünü geliştirmek için alınan bir dizi önlemler anlamına gelmektedir (Auerbach; Siddiki, 2004: 231).

Finansal Serbestleşme ile ülkedeki finansal piyasaların gelişmesi öne çıkan en önemli beklentilerden biridir. Devlet tarafından finansal piyasalara uygulanan müdahaleci yapının, piyasaların gelişimine zarar verdiği düşünülmektedir. Müdahalenin ortadan kalkmasıyla birlikte piyasa ekonomisinin işlerlik kazanacağı düşünülmektedir (Oktayer, 2009: 75).

Finansal serbestleşmeyi destekleyen görüşlere yer verecek olursak (Esen, 2000:6);

- Toplam düzeyde, gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere olan sermaye hareketleri dünya kaynak tahsisinin etkinliğini artırır.
- Serbestleşme sonucunda, iç tasarruflar artmakta buna bağlı olarak da yatırım ve büyümenin artışına neden olmaktadır.
- Rekabeti geliştirip, finans sektörünü daha dinamik hale getirmektedir.
- Sermaye hareketleri gelişmekte olan ülkelere uluslararası düzeyde çeşitlendirilmiş varlık portföylerini ellerinde bulundurmaları açısından bir fırsat doğurabilir.
- Uluslararası finans piyasalarına daha kolay erişim olanağı sağlar ve borçlanma maliyetlerini azaltabilir.

Türkiye’de finansal serbestleşme kavramının oluşumu ise, 1989 yılına denk düşmektedir. 1980’lerle birlikte başlayan serbestleşme süreci, 1989 yılında yürürlüğe giren 32 sayılı “konvertibiliteye geçiş” kararı ile finansal serbestleşme ile ilgili yapılan düzenlemelerin en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. 32 sayılı bu kararlar, sermaye hareketlerinin dış serbestleşmesi sağlandı bunun yanında finansal piyasalar konulan tüm engeller kaldırıldı. Finansal sermayenin ülkemize giriş-çıkışı serbestleşti (Yeldan, 2012: 127).

Yeldan’a göre; “Türkiye’de finansal serbestleşmenin gelişmesini belirleyen üç ana süreçten bahsedilir. İlk olarak, finansal serbestleşme için meydana getirilen araçların kamu kesimi açığının finanse edilmesi için oluşturulan menkul değerlerden oluşması. İkincisi, TL’nin yabancı para birimleri ile ikamesinde oluşan tehdit (dolarizasyon). Son olarak, spekülasyon kısa vadeli sermaye hareketlerinin ulusal finans piyasalarında ardından ise reel ekonomide oluşturduğu istikrarsızlık” (2012: 129-130).

1.6.2.2. Finansal Dışa Açıklık Ölçütleri

Finansal açıklığı ölçmek öncelikle çok yönlü nitelikleri dolayısıyla kolay bir iş değildir. Bunun yanı sıra ulaşılmak istenen veriler her zaman hazır bulunmayabilir ya da parçalanmış veriler olarak bulunabilir. Ayrıca finansal serbestleşmenin öznel içermesi dolayısıyla sayısal ölçümlerini elde etmek oldukça zordur (Greenidge; Milner, 2007:8).

Finansal açıklığın tam ölçütlerinin ülkeler arasında ve zaman içinde karşılaştırmak zordur. İdeal gösterge; deregülasyonun çeşitli yönleri ve finansal sektör gelişimi içinde kurumların gelişme süreci olarak tanımlanabilir (Greenidge; Moore, 2007: 116).

1.6.2.2.1. Sermaye Kontrolü

Ülkeler arasında ki finansal hareketliliği ölçmenin en popüler metodu ülkeye giren ve ülkeden çıkan sermaye miktarında hükümetin yeri olarak görülmekte olduğu söylenebilir. Burada ülkeler arasında eşit şartlarda uygulanan hükümetlerin sermaye akımlarını düzenleyebilmelerine dair bir varsayıma dayanmaktadır (Clark; Hallerberg; Keil; Willett, 2011: 15).

Sermaye çıkışlarına karşı ülkeye giren sermaye için çeşitli kontroller bulunmaktadır. Bunları, miktara karşı fiyat kontrolleri, yabancı ve öz sermaye ile ilgili kısıtlamalar gibi kontrollerdir. Sermaye hesabının açıklık ölçüsü için serbestleşme konusunda Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından çıkarılan değişim düzenlemeleri ve döviz kısıtlamaları faaliyet raporuna dayanmaktadır (Kose; Prasad; Rogoff; Wei, 2009:5).

Para politikasına ilişkin uygulama ve karar alma sürecinde hükümet, parlamento ve diğer baskı gruplarının etkisinde kalmama durumu olarak adlandırılan merkez bankasının bağımsızlığı durumu (Dilik, 2005:1), sermaye kontrolleri için önem arz etmektedir. Bunun için merkez bankalarının daha bağımsız olmaları gerektiği söylenmektedir. Eğer merkez bankası çok bağımsız değilse bu iş muhtemelen eli güçlü hükümetler tarafından uygulanmaktadır (Alesina; Grilli; Milesi-Ferretti, 1993: 16).

1.6.2.2.2. Finansal Akımlar, Mevcut Stoklar

Miktar oranlı bir ölçüt olan mevcut finansal akımlar ve stoklar ülkenin uluslararası finansal piyasalarda gerçekleşen entegrasyonu ölçmenin en iyi yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bura da akla gelebilecek iki önemli soru vardır. Bunlar, yurtiçi akımların brüt akımlar yöntemi olarak yani yurtdışına çıkan ve ülkeye giren sermayenin toplamı sonucu mu yoksa net akımlar yöntemi yani

yurtdışına çıkan ve ülkeye giren sermaye arasındaki farka göre mi belirleneceğidir? (Kose; Prasad; Rogoff; Wei, 2009:6).

Sınır ötesi sermaye akımlarının mevcut hareketlerini incelemek için finansal entegrasyon gibi kısıtlamalar analiz edilmelidir. Burada da uluslararası sermaye piyasasıyla ilgili iyi bir şekilde entegre olmuş bir ülke için azda olsa uluslararası sermaye akımları portföyü eğer varsa en azından borçla ilgili akımları içeren deneyim edilmelidir (Clark; Hallerberg; Keil; Willett, 2011: 17-18).

Bu bölümde; küreselleşme sürecinin, dünya üzerinde yaygınlaşmasıyla birlikte ülkeler arasında sınırsız hareket özgürlüğü oluşturduğu görülür. Bunun sonucunda tüm dünya ülkelerini dairesi içerisine alan küreselleşme süreci beraberinde serbestleşme sürecini de getirmiştir. Dünya ülkelerinin birbiri ile alışverişinde daha dışa yönelik stratejilerin belirlenmesiyle birlikte serbestleşme süreci yaşanmaktadır. Ülkemizde de 1980 sonrası dönemde dışa yönelik sanayileşme stratejisine geçilmesiyle beraber ilk olarak ticari alanda kısıtlamaların kaldırılması ardından finansal piyasalarda kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte serbestleşme süreci işlemektedir. Bu sürecin doğal getirisi olarak dışa açıklık kavramı ortaya çıkmaktadır. Dışa açıklık süreci ticari ve finansal alanda incelenebilir. Ticari ve finansal açıklığın çeşitli ölçütlerini bulmak mümkündür. Farklı kıstaslara göre ülkelerin açıklık oranı tespit edilmeye çalışılır. Dışa açıklığın Türkiye ekonomisi üzerinde farklı etkileri bulunmaktadır. Dışa açıklığın, iktisadi anlamda büyük önem arz eden büyüme kavramına etkileri üzerine oluşturulan literatür incelemesi ile çalışmada incelenmek istenen yöntem ve veri seti açıklanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT TEORİSİNDE EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI

2.1. BÜYÜME KAVRAMI VE TEORİK ALTYAPI

Ekonomi bilimi içerisinde en çok tartışılan ve önemsenen konulardan biri de iktisadi büyüme konusudur. Bunun nedeni; büyüme konusunun en az iktisat tarihi kadar eskiye dayanmasıdır. Çünkü iktisadi büyümenin temelleri; 1776 yılında yayınlanan “Milletlerin Zenginliği” isimli kitabıyla iktisadın kurucularından sayılan İngiliz iktisatçı Adam Smith’e dayanmaktadır. Bu kavram daha sonra birçok iktisatçı tarafından araştırılmaya ve yeni şartlarla birlikte geliştirilmeye devam etmiştir (Ünsal, 2007: 26).

Büyümenin tanımı yapılacak olursa eğer; belirli bir dönemde bir ülkede üretilen toplam mal ve hizmet miktarındaki devamlı artış olarak tanımlanır (Kibritçioğlu, 1998: 207). Üretimde meydana gelen artışlar ise; uzun ve kısa dönemli artışlar olarak ikiye ayrılabilir. Uzun dönemli artışlar; ekonomi tam istihdam durumunda iken üretime katılacak ek üretim faktörü ya da teknolojik ilerleme sonucu elde edilen üretim kapasitesini arttırmayı amaçlayan süreci kapsarken, kısa dönem ise, eksik rekabet ortamı varsayımı altında üretim kapasitesinde değil de değişen toplam talep sonucu ortaya çıkan üretim artışlarını ifade etmektedir. Bu artışlardan uzun dönemli olanları iktisadi açıdan daha kayda değer bulunmaktadır (Berber, 2011: 2-3).

Ekonomik büyüme GSMH’daki yıllık artış miktarı olarak ölçülebilir (Aghion; Howitt, 2009: 1). Erdal (2007:11)’a göre büyüme tanımı ise “kişi başına reel hasılda meydana gelen sürekli artış olarak ifade edilmektedir”. Başka bir tanımda ise;

büyüme bir ülkede belirli bir zamanda üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam hacminin (GSYİH) genişlemesi olarak da ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2001: 97).

2.1.1.Klasik Büyüme Teorisi

William Petty'den klasik iktisatçılardan David Ricardo'ya kadar sistematik ekonomik analizin başlangıcından beri ekonomik büyüme problemi (kaynakları, biçimleri, etkileri vb.) iktisatçıların gündeminde önemli bir yer tutmaktadır (Kurz; Salvadori, 2003: 1).

Klasik iktisat teorisinin varsayımları:

- İstihdam sermaye miktarına göre belirlenir,
- Nüfus artışı ücret oranına bağlıdır,
- Mevcut ücret oranı emek kıt olduğunda yüksek, emek bol olduğunda ise düşük olmaktadır,
- Tasarruf ve yatırımlar kar tarafından belirlenir (Johansen, 1987: 219).

Klasik iktisat “büyüme iktisadı” olarak da adlandırılmaktadır. Günümüze kadar geçerliliğini koruyan büyüme teorilerine o dönemin önemli isimleri adlarını vermektedir. Özellikle klasik iktisadın kurucularından biri olarak sayılan Adam Smith'dir. “Milletlerin Zenginliği” kitabında açık bir şekilde belirttiği üzere o dönem içerisinde gerçekleşen sanayi inkılabı ile birlikte işgücünde artış olması nedeniyle, büyüme dinamiği olarak işgücünü temel almıştır. İşgücünün teknolojik ilerlemeye yol açacağını savunarak büyüme üzerinde artışa neden olacağını savunmuştur. (Berber, 2011: 48; Kazgan, 2004: 95).

Daha sonrasında Adam Smith tarafından o zamanın şartlarıyla ele alınmayan noktalar ardından gelen klasikler tarafından doldurulmuştur. Özellikle Ricardo tarafından ortaya atılan azalan verimler yasasını kapsayan büyüme modeli ile büyüme sürecinde üretim girdileri arasındaki bölüşümü belirleyen durumlar incelemiştir. Ricardo'ya göre büyüme süreci iki aşamadan oluşmaktadır; öncelikle

gelişme safhası olarak adlandırılan işgücü talebi ile artan kısa dönemde reel ücretlerde belirli bir düzey üzerine çıkacaktır ve Malthus'un nüfus yasası gereği nüfus artışı gerçekleşecek buna bağlı olarak da büyüme gerçekleşmiş olacaktır. İkinci safhada ise durgunluk döneminden bahsetmektedir, bu dönemde artan nüfusun gıda ihtiyacının da artışı sonucu talebi karşılamakta güçlük çıkacaktır ve verimsiz topraklar üretime açılacaktır. Azalan verimler yasasının geçerli olması ile birlikte anormal karlar yerini normal karlara bırakacaktır. Bunun sonucunda yatırımlar düşüşe geçecek ve ücretlerin düşüşü ile birlikte durgunluk dönemi başlayacaktır (Berber, 2011: 53; Kazgan, 2004: 96; Ünsal, 2007: 40).

2.1.2.Keynesgil Büyüme Teorisi

John Maynard Keynes tarafından 1936 yılında yazılan “Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi” kitabı ile yeni bir akım başlamış sayılmaktadır. Bu kitapta Keynes, klasiklerden ayrı bir bakış açısı sergilemektedir. Genelde toplam talep üzerindeki etkilere dikkat çeken Keynes büyüme konusuna herhangi bir model geliştirmemiş ama görüşlerini bildirmiştir. Ardından Keynes'den sonra gelen ve bu akımın destekleyicilerinden olan; Roy F. Harrod ve Evsey D. Domar tarafından ayrı ayrı geliştirilen, her ne kadar birbirinden bağımsız olsa da ulaşılan sonuçlar bakımından benzerlik gösterdiğinden daha sonrasında literatüre Harrod-Domar modeli olarak aktarılacak büyüme teorisi ile ilk defa büyümenin sistematik bir biçimde incelendiği söylenebilir (Ünsal, 2007: 83-84).

Harrod, eksik istihdamdan yola çıkarak tam istihdam dengesine ulaşmaya çalışmış bunun için uzun dönemli istikrarlı büyüme şartlarını açıklayan bir model geliştirmiştir (Özgüven, 1988: 98). Harrod için dengeli büyüme koşulu, bir önceki dönem gelirin göre planlanan yatırımların, içinde bulunulan dönemde gerçekleşecek olan tasarruflara eşit olmasıdır, burada bahsedilen yatırımlar uyarılmış yatırımlardır (Berber, 2011: 111).

Domar Modelinde ise, tam istihdam denge düzeyinde sağlanacak büyüme ve bu büyümenin nasıl sürdürülebileceği üzerinde durmuştur (Özgüven, 1988: 94). Domar yatırımların iki çeşit etkisinden bahsetmektedir, ilk olarak yatırımların gelir yarattığını ikinci olarak, yatırımların üretim kapasitesini arttırdığını söylemiştir. Büyüme de denge koşulunu ise; bu iki yatırım etkisinin birbirine denk getirilmesine bağlamıştır (Acar, 2008: 89).

2.1.3.Neo-Klasik Büyüme Teorisi

Özellikle Harrod-Domar modelinin sonucunda oluşan istikrarsız büyüme verilerine karşı olarak geliştirilen bu model üzerinde birçok iktisatçının çalışmaları bulunmaktadır. Özellikle öne çıkan isimler ise; Robert Solow ve Trevor Swan'dır. Konu üzerine birçok çalışma olmasına rağmen model genel olarak Solow ile anılmaktadır, son dönemlerde ise modele Swan'ın katkıları dikkate alınarak Solow-Swan modeli olarak adlandırılmaktadır (Hiç, 1994: 121). Çalışmanın bu bölümünde ise ağırlıklı olarak Solow modeli ve bu model üzerinden Neo-Klasik büyüme teorisi üzerinde durulacaktır.

Bu modelin Neo-Klasik model olarak adlandırılmasını sağlayan etmenleri ise şöyle sıralamak mümkündür. Modelde tam rekabet koşullarını, üretim faktörlerine marjinal verimlilik oranında ödeme yapılmasını, tam istihdamı, değişen sermaye çıktı oranını ve üretim faktörlerinin birbirleri ile ikame edilmesini benimsemişlerdir (Parasız, 2008: 143). Eksik istihdam durumunda iken sürdürülebilir dengeli bir büyüme elde edilmeye çalışılan Solow modeline kısaca bakacak olursak; nüfus artışı ve teknolojik ilerlemeyi büyümenin kaynağı olarak gösterdiği için dışsal büyüme modeli olarak da adlandırılmaktadır (Göktaş, 2005: 4).

Solow modeli iktisadi büyüme konusunda üç öngörüye sahiptir. Bunların ilk ikisi ülkeler arasında ki gelir farklılıklarına yöneliktir. Bu durumu oluşturan farklılığın temel nedenlerinden birini tasarruf-yatırım haddindeki farklılıklar oluşturur. İkinci olarak nüfus artış haddindeki farklılıklar gelmektedir. Üçüncü

öngörü ise, sermaye birikiminin büyüme de ki rolüne yöneliktir. Temel Solow modeline göre büyümenin nedeni sermaye birikimi değildir. Büyüme olgusu yatırımla açıklanamaz (Ünsal, 2007: 147-148).

Solow büyüme modelinde şu şekilde amaçlar hedeflenmektedir;

- Uzun vadede, ekonominin başlangıç koşullarından bağımsız kararlı bir duruma yaklaşması beklenmektedir,
- Gelir düzeyindeki kararlı durum tasarruf ve nüfus büyüme oranına bağlıdır. Yüksek oranlı tasarruflar kişi başına düşen gelir düzeyinde yüksek oranlı kararlı durum doğurmakta iken, yüksek oranlı nüfus büyüme hızı kişi başına düşen gelir düzeyinde düşük kararlılık durumu sağlamaktadır.
- Kişi başına düşen kararlı gelir büyüme oranı ise yalnızca teknolojik ilerlemeye bağlıdır. Bu tasarruflar ve nüfus büyüme oranına bağlı değildir.
- Kararlı durumda sermaye birikimi, gelir ile aynı oranda büyür yani sermaye-gelir oranı sabittir.
- Kararlı durumda emeğin marjinal ürünü teknolojik ilerleme hızında büyüyorsa, sermayenin marjinal ürünü sabittir (Mankiw; Phelps; Romer, 1995: 277).

Solow modeli, tasarruf, nüfus artışı ve teknolojik gelişmenin çıktıda nasıl bir değişiklik meydana getireceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bunun yanında yaşam standardı üzerindeki etkilere de bakılmaktadır. Solow'un büyüme modelinin varsayımlarına kısaca bakacak olursak; tam rekabet piyasasının var olduğunu, sermayenin getirisinin azalan olduğunu, yatırımın önemsiz olduğunu, teknolojik gelişmenin dışsal olduğunu ve bu teknolojik gelişmenin model içerisinde yer alamamasına dayandığı söylenebilir (Parasız, 2008: 143).

2.1.4.İçsel Büyüme Teorisi

İçsel büyüme modeline öncülük yapan iktisatçılar; Paul M. Romer, Robert E. Lucas ve Robert J. Barro olarak sıralanabilmektedir. Bu modelin özellikle Solow modelinin eksikliğinden ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Modelin tanımı ise, Solow'un sistemin dışında öngördüğü ekonomik büyüme değişkenlerin içselleştirilmesi olarak en kısa şekilde yapılabilir (Berber, 2011: 143-147).

1980'li yılların sonu 1990'lı yılların başında ortaya çıkan bu teori ticaret ve büyüme arasındaki yeni ilişkiye dayanarak ortaya çıkmaktadır. Yeni ekonometrik tekniklerin kullanılması, zaman serisi analizlerinin gelişmesi ile birlikte, ülkeler boyunca ticaret ve büyüme arasındaki ilişkiyi istatistiki olarak analiz edilmesini sağlayan bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Baldwin, 2003: 17)

1980'li yıllarla birlikte gelişen teknolojik ilerleme, Ar-Ge planlamaları, eğitim şartlarındaki ilerleme, ölçek ekonomileri, gelir dağılımı gibi birçok neden ile üretim üzerindeki etkilerin değiştiğinin anlaşılmasında içsel büyüme teorilerinin doğmasına yol açtığı söylenebilir (Berber, 2011: 143-147). Büyümenin asıl itici gücünü AR-GE sektörünün oluşturduğu görüşünün savunulduğu yeni bir içsel büyüme teorisi olmuştur. Bu görüşün temelini Paul Romer (1989), Grossman ve Helpman (1991) ve Aghion ve Howitt (1992) atmıştır. Bu yaklaşım ile beşeri sermayenin yeni teknolojilerin gelişmesi kanalıyla büyümeyi etkilemesine odaklanmıştır (Yeldan, 2012: 24).

Neo Klasik modelin aksine içsel büyüme teorilerinde, eksik rekabet koşullarının geçerli olduğundan, sermayenin getirisinin azalan olmadığından, teknolojik gelişmenin içsel olduğundan ve beşeri sermayenin öneminden bahsetmektedir. Romer tekelleri piyasaları göz önüne aldığını belirtmektedir böylece rekabeti saf dışı bıraktığı söylenebilir (Parasız, 2008: 172).

İçsel büyüme modellerine aynı zamanda kendini besleyen büyüme modeli de denilmektedir. İçsel büyümenin belirleyicilerine değinecek olursak eğer, özellikle yaratıcılığı, beşeri sermayeyi ve teknolojik alt yapıyı teşvik eden durumlarla birlikte gelişen Ar&Ge çalışmaları sonucunda teknolojik gelişme gerçekleşmektedir, bu gelişmenin ise yenilik doğurup iktisadi büyümeye neden olduğu söylenebilir (Kibritçioğlu, 1998: 10-11).

Gelişmekte olan ülke ekonomisi deneyimleri yeni büyüme teorisinin artışında önemli bir rol oynamıştır. Bazı karşıt izlenimler olmasına rağmen yeni büyüme teorisinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde bazı yararlı dersler sağlandığı söylenebilir. Bunları şu şekilde ifade edebiliriz;

- Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelir seviyesi gelişmiş ülkelere daha çok yakınama ya da sapma yaşayabilir. Sonuç gelişmekte olan ülkelerin kendi eyleme ve şartlarına bağlıdır. Yani yeni büyüme teorisi ile Neo-klasik büyüme teorisinden kaynaklanan politika ilgisizliklerini yok etmeye yardımcı olmaktadır.
- Yeni büyüme teorisinin yol açtığı ampirik çalışmalar ülkeler arasındaki önemli verimlilik farklarını ön plana getirmektedir.
- Yeni büyüme teorisi kurumların büyüme üzerindeki rolünü aydınlatmaya yardım etmektedir.
- Yeni büyüme teorisi gelişmekte olan ülkeler tarafından insan sermayesi birikiminin görevinin tekrardan vurgulanmasına yardımcı olmuştur. İnsan sermayesi gelişimi ile teknoloji ve kurumsal yayılma arasında önemli bağı görmemize yardım etmektedir.
- Gelişmekte olan ülkelerde ticari büyümede yeni bir bakış açısı sağlamıştır.
- Son olarak, araştırma sonucunda daha önceden Neo-klasik ülkelerarası büyüme teorisinde kullanılan bazı varsayımların yeniden değerlendirilmesi teşvik edilmiştir. Yeniden değerlendirme bize bu varsayımların uyumsuzluklarını göstermektedir (Islam, 2004: 172-173).

2.2. BÜYÜMEYE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Büyüme kavramının bir tek kavramla ifade edilemeyecek kadar karmaşık olduğu söylenebilir. Bu yüzden disiplinler arası bir yaklaşım ile büyümeyi tanımlamak daha kolaydır. Büyüme kavramı ele alınırken demografik yapı, üretim faktörleri, kültürü, gelir dağılımı, eğitim durumu, hükümet politikaları gibi faktörler dikkate alınmalıdır (Kibritçioğlu; Dibooglu, 2001: 2). Çalışmanın bu bölümünde büyüme kavramını daha ayrıntılı inceleyip, konuyla daha yakından bir ilişki içerisinde olmasını sağlayan stratejik hükümet politikaları sonucunda büyüme kanallarının nasıl etkilendiği incelenecektir.

2.2.1. İnsan Kaynakları ve Teknolojik Yenilikler

Teknolojik yenilikler gün geçtikçe ekonomik büyüme kavramı üzerindeki etkisini arttırmaktadır. En geniş anlamıyla teknoloji düzeyi, üretim düzeyin de, ürünün kendisinde, üretim sürecinde, yönetim ve organizasyonda ekonomik anlamda kar ya da zarar oluşturacak şekilde yenilik olarak uygulanmaya konulması anlamını taşımaktadır. Teknolojik yeniliklerin oluşturduğu etkenler büyüme açısından dışsal sayılmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 212).

2.2.2. Eğitim ve Nüfus

Kararlı nüfus artışının ekonomik büyümeye etkisi haricinde nüfus yaş yapısının da ekonomik büyüme için önem arz eder (Klasen; Lawson, 2007: 5). Ekonomik büyümeyi etkileyen nüfus değişkenlerinin başlıcaları şu şekilde sıralanabilir; ölüm oranı, doğurganlık, kentselleşme, yaş-yapısal değişiklik (Dao, 2012: 7).

Eğitim uzun bir zamandır ekonomik refahın önemli bir belirleyicisi olarak görülmektedir. Eğitim faktörünün büyümeyi etkileme kanalları üç farklı yolla ifade edilir. İlk olarak, eğitim, işgücüne özgü insan sermayesini arttırabilir. Bunun

sonucunda da daha yüksek çıktı düzeyinde oluşacak denge doğrultusunda geçici büyümeyi ve işgücü verimliliğinde artış sağlar. İkinci olarak eğitim, ekonominin yenilik kapasitesini, yeni teknolojiler, ürünler hakkında yeni bilgilere ulaşılmasını sağlayarak büyümeyi teşvik eden işlemleri arttırabilir. Son olarak eğitim, ekonomik açıdan başarılı bir şekilde başkaları tarafından geliştirilen yeni teknolojileri uygulayarak, yeni bilgilerin iletimini kolaylaştırır ve ekonomik büyümeyi teşvik edebilir (Hanushek; Wößmann, 2010: 245).

2.2.3. Hükümet Politikalarının Etkisi

Küreselleşme boyutunun bir sonucu olarak birçok ülke gibi ülkemizde de, daha kontrollü ve sanayileşme hedeflerinin gerçekleşmesi için yoğun devlet müdahalelerine dayanan içe yönelik sanayileşme stratejisinden, daha dışa ve uluslararası piyasalara dönük rekabete açık sanayileşme stratejisine geçiş yaşanmıştır. Bunun sonucunda hükümetler yeni stratejiler doğrultusunda reformlar yapmak durumunda kalmıştır. Piyasaların uluslararası düzeyde rekabetini arttırabilmek amacıyla ilk olarak ticari ve finansal alandaki reformlar yapılmıştır (Günçavdı; Küçükçifçi, 2005: 195-196).

Kısa dönemde, ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak hükümetlerin genişletici para, maliye ve dış ticaret politikalarının etkisinden söz edilebilir (Kibritçioğlu, 1998: 208).

2.2.3.1. Stratejik Dış Ticaret Politikası

Stratejik dış ticaret politikalarının ortaya çıkmasının altında yatan asıl nedenin, dünya da uluslararası ticaret için eksik rekabet koşullarının gerçekleştiğinin düşünülmesi ve tam rekabet koşullarının nadir varlığı olarak gösterilir. Eksik rekabet koşulları dolayısıyla dünyada oluşan rant kavgasında devletlere bir rol düştüğü söylenebilir. Bu koşullar altında ülkenin uygulayacağı ticaret politikasının amacı,

uluslararası piyasalarda eksik rekabetin ortaya çıkardığı paydan kendi firmaları tarafından en yüksek oranda ele geçirilmesini sağlamaktır (Özer, 2007: 73).

Bilgi ve teknolojinin yayılması aracılığıyla ihracat sektöründe hızlanma görülmektedir. Buna ek olarak uluslararası ticaretin faydaları başlıca dış çevre ve uygun ticari strateji ve dış ticaretin yapısından kaynaklanmaktadır. Son gelişmelerle birlikte dış ticaret politikaları önem kazanmaktadır. Bunun sonucunda ilk olarak uluslararası ticaret ile büyüme arasında nedensellik ilişkileri incelenmekte ikinci olarak dış ticaretin büyümeye olan katkısı incelenmeye çalışılmaktadır. (Sun, 2010: 3).

2.2.3.2. Finansal Politikalar

Ekonomik büyüme, üretim sürecinde girdi faktörlerinin birikimi ve teknik ilerlemesine bağlıdır. Geleneksel olarak, finans öncelikle sürdürülebilir ekonomik büyüme için önemli sermaye girdi faktörü ve birikim koşulu kaynaklarıyla bağlantılı olmuştur. Ayrıca finansın sermaye stokundaki üretimi etkilemek için gerekli olan teknik ilerlemenin gelişmesine de katkıda bulunduğu söylenebilir. Özellikle hızlı teknik ilerleme dönemlerinde ülkelerin ekonomik büyümelerini etkilemek için verimli yapılandırılmış finans sektörü önem arz etmektedir (Thiel, 2001: 14).

2.3. DIŞA AÇIKLIK VE BÜYÜME

Dışa açıklığın büyüme üzerine etkisi ekonomik literatürde çokça tartışılmaktadır (Abdulai; Ramcke; 2009: 1). Bu kısımda Türkiye’de finansal ve ticari açıklığın büyüme üzerine etkisi incelenmeden önce, daha önce bu konu hakkında yapılan çalışmalar ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmeye çalışılacaktır. Özellikle ticari dışa açıklık ve büyüme üzerine geniş bir literatür çalışması bulmak mümkündür.

Serbestleşme ve dışa açıklık ile büyüme arasındaki anlaşmazlıklar oluşturmaktadır. Çünkü bazı araştırmacılar her ikisi arasında önemli pozitif bir ilişki bulamamışlardır. Bu tespite ulaşırken hem ülke örneklerini hem de açıklık göstergelerini kullanmaktadır. Büyüme ile açıklık arasındaki ilişki nedensellik bağı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Her ne kadar ticari serbestleşmenin büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu söylene de finansal serbestleşmenin daha büyük etkisi olduğundan bahsedebilmektedir. Çünkü finansal serbestleşme, finansal kısıtlamaları kolaylaştırmakta bunun da finansal olarak sıkıntılı firmaların yatırım yapmalarına yol açmakta ve böylece büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Tornell; Westermann; Martinez, 2004: 3).

Ekonomide finansal serbestleşmenin uygulanmasının arkasında yatan neden, kaynak dağılımı etkinliğinin bozularak planlanan büyüme oranlarının elde edilememesidir. Ekonomide faiz oranların serbest kalmasıyla birlikte tasarruflar artmakta ülke sakinleri ellerindeki varlıkların bir kısmını finansal aktif olarak tutmaya başlamaktadır. Bu şekilde büyümeye katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun yanında finansal serbestleşme ile iç ve dış kredi bulma konusunda yaşanan sıkıntılarında önüne geçilmeye çalışılmıştır (Kıran; Güriş, 2011: 71)

Yapılan araştırmalar liberalizasyonun büyüme üzerindeki etkisinin ülkeler arasında birçok değişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Buna göre bazı ülkeler fayda sağlarken diğerleri ticari reformlar sonucunda kaybetmektedir. Bunun yanında uygulanan çalışmalar sonucunda ülkelerin deneyimlerine de bakıldığında, ilginç bir şekilde sonuçlar genellikle uzun dönemde fayda sağlayan çoğu ülkenin büyük ihtimalle kısa dönemde serbestleşmenin negatif etkisini yaşadığı söylenmektedir (Foster, 2008: 544).

Ticaretin büyümenin motoru olduğu fikri Adam Smith'e kadar uzanmaktadır (Edwards, 1993: 1358). İçsel büyüme modelleri de gelir büyümesini arttırmak için ticari serbestleşmenin rol oynayacağını belirtmişlerdir. Bu modele göre serbestleşme

sermaye ithalatını kolaylaştıracak ve ara malların yurtiçinde mevcut olmaması ile büyüme arttırılabilir (Foster, 2008:545).

1950'lerden bu yana ticari açıklığın ekonomik performansı artırıcı etkiye sahip olduğu söylenmektedir. 1947 yılında GATT (Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması) ve 1995 yılında WTO (Dünya Ticaret Örgütü) öncülüğünde ticaretin serbestleştirilmesi konusunda önemli atılımlar yaşanmıştır. Bunun yanında 1980'ler ve 1990'larda gerçekleştirilen ithalat işlemlerinin basitleştirilmesi, kotaların azaltılması veya ortadan kaldırılması ve tariflerde yapılan rasyonalizasyon reformları ile birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde bir değişimi başlatır (Santos-Paulino, 2005: 783).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞA AÇIKLIĞIN BÜYÜMEYE ETKİSİNİN DOĞRUSAL ZAMAN SERİSİ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

3.1. DIŞA AÇIKLIĞIN BÜYÜMEYE ETKİSİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK KULLANILAN YÖNTEMLER

Çalışmanın konusunu oluşturulan dışa açıklık kavramı ve büyüme üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İlk iki bölümde çalışma konularından bahsedilmiştir. Bu bölümde ilk olarak diğer çalışmalarda kullanılan ekonometrik analizler incelenecektir. Yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak son dönemlerde kullanımında artış yaşanan Panel veri analizi uygulanmıştır. Zaman serisiyle kesit analizinin bir araya getirilmiş olarak tanımlanan panel veri analizinde ki amaç kesit birimlerinin zaman içerisindeki hareketidir (Gujarati; Porter, 2012: 591).

Panel veri çalışması uygulanan çalışmalardan Chen (1999), Yanikkaya (2003), Naveed ve Shabbir (2006), Loayza ve Ranciere (2006), Bussiere ve Fratzcher (2008), Asongu (2010), Pham (2010), Birinci (2013) örnek verilebilir.

Bunun yanında kırılmalılıkları test etmek için uygulanan ve ekonometrik analizlerin önemli bir kısmını oluşturan çalışmada başvurduğumuz birim kök testleri literatürde Bahmani-Oskooee ve Niroomond (1999), Kurt ve Berber(2008), Asongu (2010), Türedi ve Berber (2010), Özel (2012), Pham (2010) tarafından da uygulanmıştır. İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılı incelenecek olan birim kök testleri için en kısa şekliyle serilerin durağanlıklarını ölçmek için kullandığımız testler olarak adlandırabiliriz.

Bunun yanında birçok çalışma da kullanılan Bahmani-Oskooee ve Niroomond (1999), Kurt ve Berber(2008), Türedi ve Berber (2010), Özel (2012),

Birinci (2013) gibi Vektör Otoregresyon (VAR) modeli de araştırma içerisinde kullanılmıştır.

Son olarak da değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi için frekans dağılımı nedensellik testi uygulanmıştır. Bunun yanında nedensellik ilişkisini Granger nedensellik testi ile test eden Chen (1999), Naveed ve Shabbir (2006), Yapraklı (2007), Pham (2010), Özel (2012) gibi çalışmalar da bulunmaktadır. Nedensellik ilişkisinin araştırılmasında bir başka çalışmada Kıran ve Güriş (2011) Toda-Yamamoto nedensellik testini uygulamıştır.

3.2. DIŞA AÇIKLIK VE BÜYÜME ORANIN DURAĞANLIĞIN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK DOĞRUSAL BİRİM KÖK TESTLERİ

Serilerin durağan olma ya da durağan olmama durumunu ölçmek için son yıllarda yaygınlaşan birim kök testleri uygulanmaktadır (Gujarati; Porter, 2012: 754). Yapısal değişimlerden kaynaklanan durağan serilerdeki kırılmalar ile durağan olmama durumunun ortaya çıkması durumunda birim köklerin test edilmesi gerekir (Kutlar, 2007: 323).

Serilerin durağan olması büyük önem arz etmektedir. Durağanlık kavramı ise serinin ortalama varyansı ve otokovaryansının farklı zaman aralıklarında değişmemesidir (Büyükakın; Bozkurt; Cengiz, 2009: 108). Uygulanan çalışmada değişkenler arasında frekans dağılımı nedensellik testi uygulanmadan önce durağanlık derecelerini bulmak amacıyla birim kök testleri incelenecektir.

3.2.1. Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller (1979, ADF) Birim Kök Testi

Birim kök analizinde temelleri Dickey ve Fuller (1979) tarafından atılan ardından yine ikilinin 1981 yılında geliştirmiş oldukları Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller testi yaygın olarak kullanılmaktadır.

ADF süreci, ilk geliştirilen DF testinden farklı olarak seri korelasyon artıklarından kurtulmak için yeterli gecikmeli bağımlı değişkenleri içerir şekilde tanımlanabilir (Mahadeva; Robinson, 2004: 20).

Standart Dickey-Fuller (DF) testi hata terimlerinden bağımsızdır ayrıca dağılımlarının varsayımı üzerine kurulmuştur. Hata terimi farklı varyans veya seri korelasyon şeklinde dağılmış olabileceğinden standart DF testinin biraz değiştirilmesi sonucunda Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi ortaya çıkmıştır (Kutlar, 2007: 323). ADF testinde gecikme uzunluğunun sıfır olması durumunda DF testi elde edilmektedir.

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_1 \Delta y_{t-i+1} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = m_0 + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_1 \Delta y_{t-i+1} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = m_0 + \gamma y_{t-1} + m_0 t + \sum_{i=2}^p \beta_1 \Delta y_{t-i+1} + u_t \quad (3)$$

(1)'deki model sabit terimsiz ve trend değişkeninin olmadığı modeli, (2)'deki model regresyon sadece sabit terimin dahil edildiği modeli, (3)'deki model regresyon sabit terim ve trend değişkeninin dahil edilen modeli ifade etmektedir. Modelde, m_0 sabit terimi, γ parametreyi, t trendi, Y_{t-1} ise değişkenin gecikmeli değerini göstermektedir.

3.2.2. Phillips ve Perron (1988, PP) Birim Kök Testi

Parametrik zaman serilerinde birim kök varlığını tespit etme yöntemi istatistiksel teori ve uygulamada çok fazla ilgi çekmiştir (Phillips; Perron, 1988:

335). Standart DF testi sabit varyans ve istatistiksel hataları bağımsız kabul etmektedir. Phillips ve Peron (1988) ise bu DF prosedürüne hataların dağılımına ilişkin oldukça hafif varsayımlar sağlayan bir genelleme getirmiştir (Enders, 2009: 219-222).

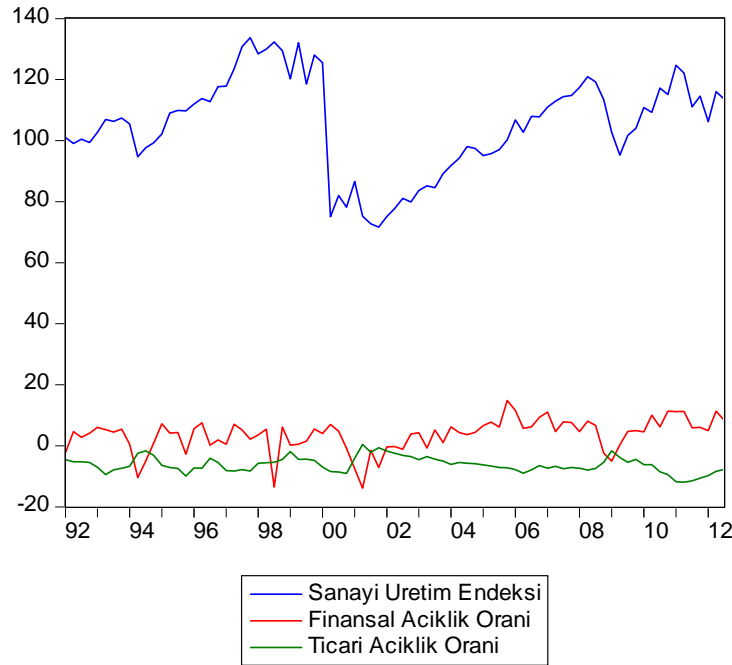
Bunun sonucunda, Phillip ve Perron (1988) tarafından geliştirilen ve daha çok DF yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilen ve DF analizinin biraz yumuşatılmışı olarak anılan Phillis-Perron (PP) testi ortaya çıkmıştır. PP testi içinde ADF gibi yapısal kırılmaları dikkate almadığı söylenebilir. Yapısal kırılmaların dışsal olarak belirlendiği bu yöntem genel olarak seri korelasyonu ve hata terimini göz önünde bulundurdıkları bir testtir. Kısaca PP test istatistiği incelenecek olursa;

$$\tau_{\delta} = t_{\delta} \left(\frac{\gamma_0}{f_0} \right)^{1/2} - \frac{T(f_0 - \gamma_0)(se(\hat{\delta}))}{2f_0^{1/2}s}$$

Burada, $\hat{\delta}$ katsayı tahmini, t_{δ} δ 'nın t değerini, s denklemin standart hatasını, γ_0 hata varyansını, f_0 sıfır frekansındaki artık spektrumu tahmincisi olarak tanımlanabilmektedir.

Çalışmamızdaki uygulanacak olan veri seti göz önüne alındığında 1992 yılı sonrasında değişkenlerin yıllar içerisindeki değişimlerini gözlemlemek açısından öncelikle grafik ile yorumlanacak olursa,

Grafik 1: Değişkenlerin Yıllar İtibariyle Gelişimi

Burada değişkenlerin yıllar itibariyle değişimleri grafik halinde gösterilmiştir. 1992 yılı baz alınarak başlanan çalışmada sanayi üretim endeksinin, finansal açıklık oranı ve ticari açıklık oranına göre daha yüksek seyrettiği görülmektedir. Sanayi üretim endeksi belirli yıllarda keskin kırılmalar yaşamıştır. Bu yıllarda Türkiye ekonomisine bakıldığında kriz dönemlerinin yaşandığı görülmektedir. 1994 yılına girilirken yoğun şekilde iç borçlanmayla finanse edilen bütçe açığının artmasıyla birlikte, hükümetlerin faiz ve bütçe dengesini yeniden yapılandırma çalışmaları, uluslararası derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi sonucunda 5 Nisan 1994 kararlarının alınmasını takip eden bir süreç içerisinde bulunduğundan sanayi üretim endeksinin bir kırılma yaşadığı söylenebilir.

Asıl kırılma dönemlerinin ise, 1999 yılı ve 2000 yılında yaşandığı görülmektedir. Bu dönemlerde Türkiye ekonomisinin 1999 yılındaki büyük kayıplara neden olan iki büyük depremle sarsıldığı, özellikle ihracat kapasitesinin büyük bir kısmını oluşturan Marmara bölgesinde meydana gelen kriz ile sanayi üretim endeksinin kırılma yaşadığı döneme denk geldiği görülmektedir. 1999 yılı ile

başlayan düşüş 2000 yılında da devam etmektedir. Sanayi üretim endeksi en derin kırılma noktasını bu yıl aralığında yaşamıştır. 1999 yılındaki depremin negatif etkisi hala etkisini sürdürürken 2000 yılında da TL'ye dayalı likidite sıkışıklığı sonucu TL'nin aşırı değer kazanması, faizlerin yükselmesi, cari açığın artması, bankacılık sektöründe yeterli döviz fazlasının olmaması nedeniyle döviz açığının artması gibi nedenlerle büyük bir krizin başlangıcı gerçekleşmiştir. Bu ortamda sanayi üretim endeksinin büyük bir kırılmalık yaşadığı Grafik 1 den görülmektedir.

Sanayi üretim endeksindeki bir diğer kırılma döneminin 2009 yılına denk geldiği görülmektedir. 2008 yılında iç talep daralmasının başlamasıyla birlikte ekonominin küçülme eğilimine girdiği söylenir. Bu süreç 2009 yılında da devam etmiştir. Bu yılda dünya üzerinde küresel krizin de varlığını sürdürmesiyle birlikte iç ve dış talepte daralma ve üretim düşüşü yaşanmıştır.

Finansal açıklık oranına bakıldığında ise, büyük bir zaman diliminde ticari açıklık oranının üzerinde seyretmektedir. Ticari açıklık oranının, finansal açıklık oranına göre daha stabil bir durum çizgisi izlediği, finansal açıklık oranının ise belirli zamanlarda kırılmalar yaşamıştır. Kırılma dönemlerinin neredeyse sanayi üretim endeksi ile paralellik yaşadığı söylenir. Yukarıda bahsedilen ekonomik şartlar altında finansal piyasalarında zarar gördüğü ve finansal açıklık oranının kırılmalar yaşadığı görülmektedir.

Sanayi üretim endeksinden farklı olarak finansal açıklık oranının kırılma döneminin 2000 yılına değil de 2001 yılına denk geldiği görülmektedir. Bankacılık krizinin derinleşerek devam ettiği Şubat 2001'de ikinci krizin yaşandığı Türkiye ekonomisinde sürdürülemez bir iç borç dinamiği gelişmiştir. Ekonomide enflasyonist yapı varlık sürdürmektedir. Yüklü miktarda pozisyon açığı bulunan bankacılık sektörü ve kırılmalı finans yapısı kırılmanın temelini oluşturan nedenlerdir.

Ticari açıklık oranının ise Grafik 1 e göre yorumlanmasında stabil bir yapı sergilediği görülmektedir. Kırılmaların sanayi üretim endeksi ve finansal açıklık

oranına göre daha hafif olduğu keskin bir kırılma döneminin yaşanmadığı söylenir. Kırılma dönemlerinden en belirginin diğer değişkenler gibi 2000 ve 2001 yılına denk geldiği görülmektedir. Daha önce belirtilen nedenler dolayısıyla Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında ticari açıklık oranında kırılma yaşadığı söylenebilir.

Tablo 1: Birim Kök Test Sonuçları

	Değişkenler	ADF	PP	DF-GLS
Düzey				
Sabit	IPI	-2.201 (0)	-2.136 (2)	-2.172 (0)
	FO	-2.306 (0)	-1.360 (3)	-2.896 (1)*
	TO	-3.080 (0)	-3.373 (2)*	-1.839 (0)*
Sabit+Trend	IPI	-2.191 (0)	-2.126 (2)	-2.219 (0)
	FO	-3.774 (0)*	-1.799 (2)	-5.733 (0)*
	TO	-3.183 (0)	-3.491 (2)*	-3.215 (0)*
Birinci Farklar				
Sabit	IPI	-10.438 (0)*	-10.434 (1)*	-10.129 (0)*
	FO	-13.274 (0)*	-21.061 (14)*	-4.256 (10)*
	TO	-8.196 (0)*	-8.178 (3)*	-7.890 (0)*
Sabit+Trend	IPI	-10.372 (0)*	-10.368 (1)*	-10.422 (0)*
	FO	-13.197 (0)*	-21.278 (14)*	-10.838 (0)*
	TO	-8.159 (0)*	-8.124 (3)*	-8.099 (0)*

Notlar: * Değerleri değişkenlerin durağan oldukları seviyeyi göstermektedir. ADF testi için parantez içindeki değerler SIC kriterine göre seçilen gecikme uzunluklarını ve gecikme uzunluklarının sıfır olması durumunda DF test sonuçlarını göstermektedir. [Mac Kinnon \(1996\)](#) kritik değerleri, sabit terimli model için sırasıyla %5 güven aralığında -2.885, sabit terim ve trendli model için -3.447'tür. PP testi için parantez içindeki değerler Bartlett Kernel kriteri kullanılarak Newey-West'e göre seçilen bant genişliklerini göstermektedir. Kritik değerler ADF testi ile aynıdır. DF-GLS testi için parantez içindeki değerler SIC kriterine göre seçilen gecikme uzunluklarını göstermektedir. Asimptotik kritik değerler sabit terimli model için sırasıyla %5 güven aralığında -1.944, sabit terim ve trendli model için -3.1772'tür

Sanayi Üretim endeksi serisi ADF, PP ve DF-GLS birim kök testlerine göre birinci farkında [I(1)] durağandır. Finansal açıklık oranı ise DF-GLS test sonucu hariç diğer birim kök testlerine göre düzey değerinde birim kök taşımakta, birinci farkında [I(1)] durağandır. Ticari açıklık oranı ise ADF birim kök testi sonucuna göre birinci farkında durağan, PP ve DF-GLS testine göre düzey değerinde durağandır. Literatürde sıkça kullanılan bu birim kök testlerinin birbirlerine göre avantaj ve dezavantajlı olduğu durumlar vardır. Bununla birlikte makro ekonomik serilerin

birim şoku net bir şekilde yaşamadıkları, uzun hafıza (long memory) gösterdikleri bilinmektedir. Bu nedenle analizin devamında Sanayi üretim endeksi ve ticari açıklık oranı ve finansal açıklık oranı serilerinin birinci farkı kullanılarak devam edilecektir

3.2.3. Zivot-Andrews (1992) Tek-İçsel Yapısal Kırılmaları Dikkate Alan Birim Kök Testi

Ekonomide yapısal değişikliklerin önemli rol oynadığını düşünen Perron (1989,1990) alternatif bir birim kök testi hipotezi geliştirmiştir. Perron'a göre geliştirilen bu test ile ekonomideki yapısal kırılmaların daha önceden tespit edileceğini belirtilmiştir. Zivot ve Andrews (1992) çalışmalarında Perron'un geliştirdiği yönteme farklı bir bakış açısı getirmişlerdir.

Çalışmada, Perron'un özellikle 1929 Büyük buhran ve 1973 Petrol Krizi için yapmış olduğu dışsal etkenler içeren durumu incelenmiştir. Bunun yanında Perron'un bu kırılmaları dışsal olarak değerlendirmesinin yanında içsel kırılmaların varlığından bahsedilmiştir (Zivot; Andrews, 1992: 251-252).

Geleneksel birim kök testlerinin sabit kırılmalarına karşı boşlukları doldurmak için alternatif olarak Zivot ve Andrews (1992) tarafından geliştirilen yöntem uygulanmaktadır (Waheed; Alam; Ghauri, 2006:1). Zivot-Andrews testi içsel yapısal kırılma testidir. Bu test tam örneklem kullanılan ve olası her kırılma için farklı bir kukla değişken kullanan ardışık testtir (Glynn; Perera; Verma, 2007: 68).

Sıfır hipotezi;

$$y_t = \alpha + y_{t-1} + u_t$$

Model A;

$$\Delta y_t = \alpha + \theta_1 D_{1t}(\lambda) + \beta_t + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (4)$$

Model B;

$$\Delta y_t = \alpha + \beta_t + \theta_2 D_{2t}(\lambda) + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (5)$$

Model C;

$$\Delta y_t = \alpha + \theta_1 D_{1t}(\lambda) + \beta_t + \theta_2 D_{2t}(\lambda) + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (6)$$

$$D_{1t}(\lambda) = \begin{cases} 1 & t > n\lambda \\ 0 & \text{diğer} \end{cases}$$

$$D_{2t}(\lambda) = \begin{cases} t - n\lambda & t > n\lambda \\ 0 & \text{diğer} \end{cases}$$

Burada ilk olarak sıfır hipotezine bakıldığında; y_t 'nin herhangi bir yapısal kırılma ile entegre olmadığı söylenmektedir. Bunun üzerine, Zivot ve Andrews (1992) tarafından Model A,B,C, geliştirilmiştir. Denklemde u_t normal dağılımlı hata terimi, t zamanı, Δy_{t-i} hata teriminin otokorelasyonsuz olması için modele dahil edilmektedir. $D_{1t}(\lambda)$ ve $D_{2t}(\lambda)$ kukla değişken olarak adlandırılır.

Tablo 2: Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları (Düzeyde ve eğimde kırılma)

Değişkenler	Model A		Model C	
	Min T-stat	Kırılma	Min T-stat	Kırılma
Sanayi Üretim Endeksi	-3,1784	2000:Q1 (8)*	-3,5834	2001:Q1 (8)*
Finansal Açıklık	-2,7818	2003:Q4 (0)*	-3,8398	2002:Q3 (0)*
Ticari Dışa Açıklık	-3,8809	1997:Q4 (4)*	-5,2531	2003:Q3 (0)**

Not: Trim değeri 0.1 alınmıştır. Parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriteri tarafından seçilen gecikme sayısını göstermektedir. Modeller için Zivot ve Andrews (1992)'den alınan kritik değerler Model A'da %1 ve %5 anlam seviyeleri için sırasıyla -5.34 ve -4.80, Model C'de %1 ve %5 anlam seviyeleri için sırasıyla -5.57 ve -5.08'dir. * %1 anlam seviyesinde, ** %5 anlam seviyesinde anlamlı olan kırılma noktalarını göstermektedir.

Yapılan testler sonucunda, %1 anlam seviyesinde tüm değişkenlerin, %5 anlam seviyesinde ise dışa açıklık oranının kırılma tarihlerinin anlamlı olduğunu görmekteyiz. Sanayi üretim endeksinin kırılma döneminin 2000 yılının ilk çeyreği ve 2001 yılının ilk çeyreği olduğu görülmektedir. Bu yıllardaki ekonomik çerçeveye bakıldığında, 1990 sonlarında ki kötü gidişe dur demek için Uluslararası Para Fonu (IMF) ile bir stand-by anlaşması imzalanmıştır. 2000 yılına girerken kamu finansman dengesinin bozukluğu, reel faizlerin yüksekliğine bağlı olarak borç stokundaki artış, enflasyonun hızlanma eğilimine girmesi ve ekonomideki daralmanın devam etmesi gibi ekonomik açıdan kırılmayı tetikleyebilecek durumlar bulunmaktaydı.

Uygulanmaya çalışılan IMF programlarına ya da enflasyonu düşürmek için alınan önlemlere rağmen 2000 yılının ortalarında enflasyonun daha da arttığı görülmektedir. 2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programının da istenilen sonuçları doğurmamasıyla birlikte, ilk olarak Kasım 2000 krizi ardından ise Şubat 2001 krizinin patlak vermesiyle ülke ekonomisinin dengeleri tamamen değişmiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle GSMH büyüme hızı -%9,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemler içerisine bakıldığında sanayi üretim endeksinin

kırılganlık yıllarına denk gelmesinin ekonomik açıdan yaşanan çıkmazın bir sonucu olduğu söylenebilir.

Finansal açıklık oranı için baktığımızda, model C için 2002 yılının üçüncü çeyreğinde model A için ise 2003 yılının son çeyreğinde kırılmalar yaşandığı görülmektedir. Bu yıllarda ki ekonomik gelişmelere bakıldığında, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan derin krizin etkileri 2002 ve 2003 yılında da varlığını sürdürmüştür. 2001 krizi sonrası uygulamaya konulan güçlü ekonomiye geçiş programı ile birlikte negatif gerçekleşen büyüme oranı pozitif rakamlara çekilmeye başlansa da, hala daha finansal piyasalarda durgunluk sürecinin ortaya çıkmaması özel sermaye giriş ve çıkışlarını engellemekteydi. Kırılmaların meydana geldiği dönemlerde ki yüksek enflasyon oranı, denge durumuna ulaşılmayan ekonomik süreçler bize bu kırılma dönemlerinin nedenlerini açıklamaktadır.

Ticari dışa açıklık oranı için uygulanan testte meydana gelen kırılma yılları, 1997 yılının son çeyreği ve 2003 yılının üçüncü çeyreğine denk gelmektedir. 1997 yılına gelinirken Türkiye ekonomisi 5 Nisan 1994 yılı itibariyle uygulamaya konulan istikrar programının etkilerini yaşamaktaydı, ülke içerisinde 1997 yılı ile birlikte başlayan siyasi istikrarsızlığa, 1997 Güneydoğu Asya krizinin eklenmesiyle birlikte 1997 yılında ticari dışa açıklık oranlarını etkileyen büyüme de düşüş yaşanmıştır. Asya krizinden Türkiye ekonomisinin etkilenme nedeni olarak Güneydoğu Asya ülkelerinin uygulamış olduğu devalüasyon sonucunda uzakdoğu ile aynı pazara hitap eden Türkiye'nin rekabet gücü kayba uğramıştır. Bunun sonucu olarak ticari dışa açıklık oranında kırılma yaşanmıştır. Aynı şekilde 2003 yılında yukarıda sayılan nedenlerden belirsizliğini koruyan yapı dolayısıyla büyüme hızındaki artışa rağmen istenilen seviyeye ulaşmaması bizim için 2003 yılını ticari dışa açıklığın kırılganlık yaşadığı yıl olarak göstermektedir.

3.2.4. Lee-Strazicich (2004) Çift-İçsel Yapısal Kırılma Dikkate Alan Birim Kök Testi

Lee ve Strazicich (2003, 2004), Perron (1989) tarafından geliştirilen yapısal kırılmaların dışsal olduğu yaklaşımına karşılık, Zivot ve Andrews (1992) gibi kırılmaların içsel olduğunu savunmuştur (Glynn; Perera; Verma, 2007: 65).

Lee ve Strazicich tarafından; daha önceki çalışmalarda ortaya çıkan sorunlara alternatif çözüm olması amacıyla, yapısal kırılmalarda ki içsel kesişme ve eğilimi belirleyen minimum Lagrange Çarpanı (LM) istatistiğinin kullanıldığı birim kök testi önerilmektedir (Lee; Strazicich, 2004: 2).

Lee ve Strazicich (2003,2004) tek kırılmalı Zivot-Andrews testinin alternatifi olarak ortaya çıkmaktadır. İki'den fazla kırılmanın tek kırılmalı test gücünü zayıflatabileceğini belirtmektedir. Lee ve Strazicich modelinin model A ve model C gibi iki farklı durumu vardır. Model A'da yapısal kırılma kullanılırken, model C'de durağan ve trend değişkenleri için birim kök testi kullanılır (Temurlenk; Oltulular, 2007: 4).

Model A;

$$\Delta y_t = K + \phi y_{t-1} + \beta t + \phi_1 DU1_t + \phi_1 DT2_t + \sum_{j=1}^k d_j \Delta y_{t-j} + u_t \quad (7)$$

Model C;

$$\Delta y_t = K + \phi y_{t-1} + \beta t + \phi_1 DU1_t + \phi_2 DT1_t + \phi_2 DU2_t + \phi_1 DT2_t + \gamma_1 DT_t \sum_{j=1}^k d_j \Delta y \quad (8)$$

$$DU_t = \begin{cases} 1 & t > TB \\ 0 & \text{diğer} \end{cases}$$

$$DT_t = \begin{cases} t-TB & t > TB \\ 0 & \text{diğer} \end{cases}$$

Tablo 3: Lee-Strazicich Çift-İşsel Kırılma Testi Sonuçları

Değişkenler	Model AA			Model CC		
	Min. t stat.	Kırılma 1	Kırılma 2	Min. t stat.	Kırılma 1	Kırılma 2
Sanayi Üretim Endeksi	-4,1983	1997:Q4 (8)**	1999:Q4 (8)**	-5,6312	1999:Q4 (5)*	2003:Q4 (5)*
Finansal Açıklık Oranı	-3,9283	2000:Q3 (0)**	2002:Q3 (0)**	-7,5963	2000:Q4 (0)	2006:Q1 (0)
Ticari Dışa Açıklık Oranı	-4,022	1997:Q4 (4)**	2002:Q2 (4)**	-5,7032	2001:Q3 (4)*	2008:Q4 (4)*

Not: Trim değeri 0.1 alınmıştır.* Parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriteri tarafından seçilen gecikme sayısını göstermektedir Kritik değerler Lee-Strazicich (2003) Model AA için %1 ve %5 için kritik değerler -4.54 ve -3.842, Model CC için kritik değerler %1 ve %5 için -5.82 ve -5.74'tür. * %1 anlam seviyesinde, ** %5 anlam seviyesinde anlamlı olan kırılma noktalarını göstermektedir.

Uygulanan Lee-Starazicich testinde, Model A için tüm değişkenler %5 anlam seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Model C için ise Sanayi üretim endeksi ve ticari dışa açıklık oranı %1 anlamlılık seviyesinde anlamlı bulunmuş, finansal açıklık oranı ise anlamlı bir kırılma düzeyi göstermemiştir.

Sanayi üretim endeksinin %5 anlamlılık seviyesinde kırılma düzeyi gösterdiği 1997 yılı ve 1999 yılının son çeyreğidir. %1 anlamlılık seviyesinde ise kırılma dönemleri 1999 yılı ve 2003 yılının son çeyreğine denk düşmektedir. 1997 yılı ve 1999 yılını Türkiye ekonomisi açısından bakıldığında kırılmaya neden olacak bir dizi sıkıntıya neden olduğu görülmektedir. 1997 yılında iç siyasi istikrarsızlık ve Güneydoğu Asya krizlerinin Türkiye ekonomisine yansımaya başlamasıyla sanayi

Üretim endeksinin krlma yaşadığı zaman denk düşmektedir. 1998 yılına bu şartlar altında girilmekte büyüme oranı düşmektedir. 1999 yılı ise Türkiye ekonomisi açısından hem 1998 yılı ile iyice varlığını hissettiren krizin yanında 17 Ağustos da ülke ekonomisi açısından sanayi direklerini oluşturan Marmara bölgesinde meydana gelen ve 20 binden fazla insanın ölümüne neden olan ard arda iki deprem ile ekonomimiz ve ihracat kapasitemiz büyük bir kayba uğramıştır. Bunun yanında 2003 yılına gelindiğinde de 2001 ve sonrası dönemin yaraları sarılmaya çalışılmaktadır ve bunun etkileri sanayi üretim endeksinin yaşadığı kırıklıkları açıklayabilmektedir.

Finansal açıklık oranının da meydana gelen krlmanın anlamlık seviyelerine bakıldığında, 2000 yılı ve 2002 yılının üçüncü çeyreğine denk gelmektedir. 2000 yılına 1999 yılında yaşanan büyük depremin etkileriyle girilmekteydi. Bunun yanında bankacılık sektöründeki sıkıntılar ortaya çıkmaya balamaktaydı. Ekonomik olarak yukarıda değinilen olumsuz birçok sıkıntıyı beraberinde getiren ve ülke ekonomisi açısından büyük sıkıntılar doğuran krizin temellerini atıldığı bir döneme denk gelmiştir. 2000 yılının üçüncü çeyreğinde meydana gelen gelişmeler 2000 Kasım krizinin temellerini atacak durumdadır. Bu dönemde; bankacılık sektöründe denetim eksikliği, sermaye yetersizliği, devletin finansal kuruluşlardan sürekli olarak fon talep edici pozisyonda olmasının etkileriyle birlikte finansal yapının krlganlıklar gösterdiği söylenebilmektedir. Aynı şekilde 2002 yılının üçüncü çeyreğinde; para politikası kapsamında örtük enflasyon sistemine geçilmesi, 2001 krizi sonrası uygulanmaya konulan güçlü ekonomiye geçiş programının etkilerinin yansımalarının beklenmesi gibi nedenlerle finansal açıklık oranında krlma yaşandığı söylenebilir.

Ticari dışa açıklık oranında %5 anlamlılık seviyesinde, 1997 yılının son çeyreği ile 2002 yılının ikinci çeyreğinde krlmalar olduğu görülmekte iken, %1 anlamlılık seviyesinde 2001 yılının üçüncü çeyreği ile 2008 yılının son çeyreğinde krlmalara rastlanmaktadır. Yukarıda değinilen ekonomik durumlar göz önüne alındığında krlmaların benzer dönemlerde yaşandığı söylenebilmektedir. Bunların birçoğunun o anda ekonominin içinde bulunduğu şartların neden olduğuna değinildi. Ticari dışa

açıklık oranının diğerlerinden ayıran 2008 yılının son çeyrekliği dikkat çekmektedir. 2008 yılında genel olarak bakıldığında, 2007 yılı ile birlikte uluslar arası piyasalarda yaşanan sıkıntılar, yıl içinde mevsim normallerinin üzerinde seyreden hava sıcaklıkları nedeniyle yaşanan kuraklık, seçimlere ilişkin belirsizlik ile birlikte büyüme hızı 2007 yılında nispeten bir düşüş sergilemiştir. ABD mali piyasalarında 2007 ortalarında ortaya çıkan ve ABD konut piyasalarında meydana gelen bozulmalarla birlikte 2008 yılında etkisini arttıran mali kriz, derinleşerek tüm dünyaya yayılmaya başlamış ve bu olumsuzluklar, krizin hissedildiği ülkelerle ekonomik ve ticari bağlantısı olan Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. 2007 yılından itibaren etkisini hissettiren küresel dalgalanma 2008'in son çeyreği ile birlikte talep daralması ve üretimdeki düşüşler nedeniyle ekonomik performansın negatife çevrildiği görülmektedir. Ortaya çıkan bu gelişmelerin ticari açıklık oranının yaşadığı kırılmayı açıklamaktadır.

3.3. DIŞA AÇIKLIK VE BÜYÜME ORANIN KISA DÖNEMLİ İLİŞKİSİNİN VEKTÖR OTOREGRESYON MODELİ (VAR) İLE ÖNGÖRÜLMESİ

Sims (1980) tarafından bütün değişkenlerin içsel olarak kabul edildiği vektör otoregresyon modeli (VAR) geliştirilmiştir. Burada bahsedilen vektör terimi iki ya da daha çok değişkenden oluşan bir vektörün ele alınmasından, otoregresyon terimi de bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin denklemin sağında yer alması olarak açıklanabilmektedir (Tarı, 2006: 434).

Y ve X gibi iki değişken için basit bir VAR modeli;

$$Y_t = \alpha_{10} + \sum_{i=1}^p \alpha_{11i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{12i} X_{t-i} + u_{1t} \quad (9)$$

$$X_t = \alpha_{20} + \sum_{i=1}^p \alpha_{21i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{22i} Y_{t-i} + u_{2t} \quad (10)$$

Model matrislerle;

$$\begin{bmatrix} Y_t \\ X_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \alpha_{10} \\ \alpha_{20} \end{bmatrix} + \sum_{i=1}^p \begin{bmatrix} \alpha_{11i} & \alpha_{12i} \\ \alpha_{21i} & \alpha_{22i} \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} X_{t-i} \\ Y_{t-i} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \end{bmatrix}$$

Şeklinde ifade edilmektedir. Burada Y_t ve X_t denklemlerinin sağ tarafındaki değişkenlere bakıldığında aynı olduğu görülmektedir. Sabit terim ise modele değişkenlerin sıfırdan farklı ortalamaya sahip olması sonucunda katılır.

VAR modelinin avantajları: (i) VAR modelinde yapısal model kullanılma zorunluluğu yoktur bunun yanında Keynesyen analiz yapılmadığından parametre tahmini yok bu da bize parametrelerin istatistiksel anlamlılıklarının önemli olmadığını göstermektedir. (ii) VAR' da ilişki yönüyle ilgilenilmemektedir. (iii) Otoregresif modeller olması VAR'ı öngöründe başarılar kılmakta ve tahminini kolay ve geniş uygulama alanına sahiptir (Tarı, 2006: 437).

VAR modelinde optimal gecikme uzunlukları Akaike, Schwartz, Hannan-Quinn gibi kriterlerle sağlanabilir (Özgen; Güloğlu, 2004: 97).

Oluşturulan Vektör otoregresyon modeli (VAR) modelinin optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi için 1-12 arası gecikme uzunlukları denenmiş, Akaike, son tahmin hata ve olabilirlik oranı kriterleri 4 gecikmeyi ve Schwarz bilgi kriteri 0, Hannan-Quinn 1 gecikme değerini göstermektedir.

Tablo 4: Vektör Otoregresyon Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-6.730.694	NA	13560.15	18.02852	18.12122*	18.06553
1	-6.569.152	30.58529	11208.31	17.83774	18.20854	17.98579*
2	-6.449.441	21.70758	10368.34	17.75851	18.40741	18.01761
3	-6.328.921	20.89017	9588.146	17.67712	18.60412	18.04726
4	-6.185.938	23.63989*	8373.352*	17.53583*	18.74093	18.01701
5	-6.115.574	11.07056	8906.458	17.58820	19.07139	18.18042
6	-6.016.149	14.84744	8806.647	17.56306	19.32435	18.26633
7	-5.974.749	5.851170	10221.93	17.69266	19.73205	18.50697

* lag sırası ölçütüne göre seçilenleri göstermektedir.

LR: Ardışık değiştirilmiş LR test istatistiği (her test %5 düzeyinde)

FPE: Son tahmin hata kriteri

AIC: Akaike bilgi kriteri

SC: Schwarz bilgi kriteri

HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri

Ancak kriterlerin verdikleri bu gecikme uzunluklarında yapılan testlerde otokorelasyona rastlanmış, otokorelasyonun olmadığı uygun gecikme uzunluğu 5 olarak seçilmiştir. Gecikme uzunluğunun 5 olması durumunda VAR modelinden elde edilen hata terimlerine yapılan seri korelasyon testi sonuçları Tablo 5’de yer almaktadır. Bu sonuçlara göre oluşturulan VAR modelinde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 5: VAR(5) Modeli Kalıntılarına Otokorelasyon İçin Yapılan LM Testi

Lags	LM-Stat	Prob
1	11.81343	0.2240
2	13.06882	0.1595
3	8.756826	0.4600
4	11.18997	0.2629
5	10.10268	0.3422
6	10.13042	0.3400
7	11.25601	0.2586
8	8.696325	0.4658

3.4. DIŞA AÇIKLIK VE BÜYÜME ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KISA, ORTA VE UZUN DÖNEMDE BELİRLENMESİ: FREKANS DAĞILIMI NEDENSELLİK TESTİ

Geweke(1982), Hosoya (1991), Breitung ve Candelon (2006) tarafından geliştirilen, farklı frekanslar içinde nedensellikleri ayırıştıran test istatistiği veren yöntemdir (Adıgüzel; Bayat; Kayhan; Nazlıoğlu, 2013: 65). Frekans dağılımı nedensellik testi aynı zamanda eşbütünleşik sistemlerinde nedensellik test etmeye uygun olduğunu göstermektedir (Breitung; Candelon, 2006: 376).

İlk olarak Geweke ve Hosoya tarafından geliştirilen model Breitung ve Candelon tarafından üstünde yapılan değişikliklerle şu şekli almaktadır (Kayhan; Bayat; Uğur, 2013: 230);

Geweke (1982) ve Hosoya (1991) nedenselliği şu şekilde tanımlamıştış;

$$M_{y \rightarrow x}(\omega) = \log \left[\frac{2\pi f_x(\omega)}{|\Psi_{11}(e^{-i\omega})|^2} \right] = \log \left[1 + \frac{|\Psi_{12}(e^{-i\omega})|^2}{|\Psi_{11}(e^{-i\omega})|^2} \right] \quad 3.1.3.1$$

Eğer $|\Psi_{12}(e^{-i\omega})|^2 = 0$ olursa, x ise ω 'nin frekansı olmasına y neden olmaz. Breitung ve Candelon (2006) ise bu denklemde $M_{y \rightarrow x}(\omega)$ ise $|\Psi_{12}(e^{-i\omega})|^2 = 0$ nedensel etkisini araştırmıştış. Sıfır hipotezi, VAR katsayıları üzerinde doğrusal kısıtlamalara eş değerdir.

Geweke (1982) ve Hosoya (1991)

$$\sum_{k=1}^p \theta_{12,k} \cos(k\omega) = 0 \quad (11)$$

$$\sum_{k=1}^p \theta_{12,k} \sin(k\omega) = 0 \quad (12)$$

Breitung ve Candelon (2006) yukarıdaki denkleme $\alpha_j = \theta_{11j}$ ve $\beta_j = \theta_{12j}$ için doğrusal kısıtlamalar uygulamıştır. Böylece VAR denklemini şu şekilde ifade edebiliriz;

$$x_t = \alpha_1 x_{t-1} + \dots + \alpha_p x_{t-p} + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_p y_{t-p} + \varepsilon_{1t}$$

Sıfır hipotezi $M_{y \rightarrow x}(\omega) = 0$, $\beta = [\beta_1, \dots, \beta_p]'$ ile birlikte doğrusal kısıtlamalara eşdeğerdir.

$$H_0: R(\omega)\beta = 0 \text{ ve}$$

$$R(\omega) = \begin{bmatrix} \cos(\omega) & \cos(2\omega) & \dots & \cos(\rho\omega) \\ \sin(\omega) & \sin(2\omega) & \dots & \sin(\rho\omega) \end{bmatrix}$$

$\omega \in (0, \pi)$ için nedensellik ölçütü denklem 3.1.3.2 ve 3.1.3.3 tarafından uygulanan doğrusal kısıtlamalar için Standart F-testi ile test edilmiştir.

Tablo 6: Frekans Dağılım Nedensellik Test Sonuçları

	Uzun Dönem		Orta Dönem		Kısa Dönem	
ω_i	0.01	0.05	1.00	1.50	2.0	2.50
IPI \neq >FA	1.8042	1.8093	0.7671	5.9122*	2.989	0.7178
IPI \neq >TO	1.7045	1.7175	6.1788*	0.2716	4.2137*	5.6756*
	Uzun Dönem		Orta Dönem		Kısa Dönem	
ω_i	0.01	0.05	1.00	1.50	2.00	2.50
FA \neq > IPI	1.5305	1.5117	2.0898	5.7873*	6.1446*	2.3501
TO \neq > IPI	1.9583	1.9581	0.3076	3.226*	3.481*	3.3363*

Not: VAR modelinden elde edilen gecikme uzunluğu 5'tir. F tablo değeri (2,T-2p) serbestlik derecesi ile 3.12'dir

Burada, biz yüksek frekansta test istatistiğini tanımlamak için uzun dönemi nedensellik için $\omega_i=0.01$ ve $\omega_i=0.05$ olarak, orta dönem nedensellik için $\omega_i=1.00$ ve $\omega_i=1.50$, kısa dönem nedenselliği tanımlamak için ise, $\omega_i=2.0$ ve $\omega_i=2.50$ olarak hesaplanmıştır.

Frekans dağılımı nedensellik test sonuçları kısa, orta ve uzun dönemlerde değişkenlerimizin arasındaki ilişkiyi vermektedir. Uygulanan test sonucunda Tablo 6 incelendiğinde; sanayi üretim endeksinden, finansal ve ticari açıklık oranlarına çift yönlü olarak uzun dönemde herhangi bir nedensellik bulgusuna rastlanmamıştır. Bu sonuca göre, uzun dönem uygulanan ticari ve finansal serbestleşme politikalarının doğal sonucu olan açıklık oranının ekonomik büyüme üzerinde etkinliğinin olmadığıdır.

Bunun yanında, sanayi üretim endeksinden finansal açıklık oranına sadece orta dönemde nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Finansal açıklık oranından sanayi üretim endeksine hem kısa hem de orta dönemde ilişki tespit edilmiştir. Finansal serbestleşme ile birlikte reel faiz oranları artmaktadır. Reel faiz artışıyla birlikte iç tasarruflar finansal araçlara çekilecek ve yatırımlar için kullanılabilir fonlar

artacaktır. Yüksek reel faiz getirisi yüksek yatırımları teşvik edeceğinden, verimli yatırımlarda artış yaşanacaktır. Bunun sonucunda finansal açıklığın büyüme üzerindeki nedensellik ilişkisi açıklanabilir. Esen (2000)'in çalışmasında belirttiği gibi finansal serbestleşme sonucunda ekonomik açıdan bakıldığında faizin ve döviz kurlarının sermaye akımları tarafından yönetilmeye başlaması ile cari ve sermaye hesaplarında kontrolsüz dış borç ve tutarsız dalgalanmaların meydana gelmektedir. Bunun sonucunda kısa ve uzun dönemde nedenselliğe sebep olan bu artışların uzun dönemde Kıran ve Güriş (2011)'in çalışmasına paralellik arz ederek nedensellik ilişkisi bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ticari açıklık oranından ise sanayi üretim endeksine çift yönlü olarak hem orta hem de kısa dönemde nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ticari açıklık kavramı ile serbestleşen piyasalar daha rekabetçi bir hale gelmektedir. Ticari açıklık ile artan ihracat, istihdam hacmi sayesinde büyüme üzerinde etkili olacağı söylenir. Türedi ve Berber (2010)'in çalışmalarında belirttiği gibi ticari açıklık bir ülke ekonomisinin daha etkili ve verimli üretim tekniklerini kullanılmasına ve yeni teknolojilerin uygulanmasına olanak oluşturarak optimum kaynak dağılımına katkı sağlamaktadır. Böylece kısa ve orta dönemdeki nedensellik ilişkisi açıklanır. Uzun dönemde nedensellik ilişkisi varlığı olduğunu belirten Kıran ve Güriş (2011), Türedi ve Berber (2010)'in aksine çalışma da ilişkiye rastlanmamıştır. Sonuçta ticari açıklığın kısa ve orta dönemde büyümeyi etkilediği söylenebilir. Uzun dönem ilişki varlığına rastlanmaması ise ticari dışa açılma süreci ile uygulanan politikaların uzun vadede etkinliğini kaybettiğini göstermektedir.

3.5. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Küreselleşen dünya ekonomilerinin bir getirisi olarak karşımıza çıkan ekonomik küreselleşmenin ticari ve finansal boyutları bulunmaktadır. Ticari bariyerlerin kaldırılıp, serbest ticaret politikalarının uygulanması anlamına gelen ticari serbestleşme ile finansal piyasalarda ki engellerin kaldırılıp uluslararası sermayenin daha rahat hareket etmesinin sağlanmasını ifade eden finansal

serbestleşme ekonomik küreselleşme sürecinin bir getirisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Serbestleşme süreci beraberinde açıklık kavramını da beraberinde getirmektedir. Dışa açıklık ülke ekonomisinde engellerin ortadan kaldırılması sonucu serbest ticaret ve sermaye hareketleri olarak tanımlanır. Dışa açıklık da kendi içerisinde ticari ve finansal açıklık olarak ayrılmaktadır. Ticari açıklık ve finansal açıklık kavramlarının ülkeler bazında daha rahat anlaşılması için çeşitli ölçütler bulunmaktadır. Çalışmada genel kabul gören açıklık oranı olarak literatürde yer bulan $[(\text{ihracat} + \text{ithalat}) * 100 / \text{GSMH}]$ ile ticari dışa açıklık oranı, sermaye kontrolü olarak literatürde yer bulan $[(\text{gayri safi özel sermaye girişi} + \text{gayrisafi özel sermaye çıkışı}) * 100 / \text{GSMH}]$ ile finansal dışa açıklık oranı belirlenmiştir.

Çalışmada ticari ve finansal serbestleşme sonucu gelişen dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisini Türkiye örneği üzerinde incelenmiştir. Çalışma 1992:Q1-2012:Q3 dönemini kapsamaktadır. Çalışma da ilk olarak Genişletilmiş Dickey-Fuller (1979) ile Phillips-Perron (1988) geleneksel doğrusal birim kök testleri uygulanmıştır, ardından değişkenler arasında ki yapısal kırılmaları ortaya koymak amacıyla Zivot-Andrews (1992) ve Lee-Strazicich (2003, 2004) içsel kırılma birim kök testleri uygulanmıştır. Serilerin durağan olup olmadığı test edilmiş, serilerimizde mevcut kırılma dönemlerine rastlanmıştır. Bu kırılma dönemlerinin genel olarak Türkiye ekonomisinin içerisinde bulunduğu kriz dönemlere denk geldiği gözlenmektedir.

Kırılma düzeyleri belirlendikten sonra VAR modeli uygulanıp, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi için frekans dağılımı nedensellik testi uygulanmıştır. Frekans dağılımı nedensellik testinde uzun, orta ve kısa dönem nedensellik ilişkisine bakılmıştır.

Yapılan çalışmada uygulanan nedensellik testinin sonucuna göre, ticari ve finansal açıklık oranlarının büyümeyi kısa ve orta dönemde etkilediği

görülmektedir. Büyümeden ise ticari açıklığa hem kısa hem orta dönemde nedensellik ilişkisi bulunurken, finansal açıklık oranına ise sadece orta dönemde ilişki varlığına rastlanmıştır. Uzun dönemde değişkenler arasında çift taraflı olarak anlamlı bir ilişki varlığına rastlanmamıştır.

Dollar (1992)'ın dışa yönelim ölçütlerinin büyüme üzerindeki etkileri ile ilgili yaptığı çalışmada, dışa yönelim sağlamış ülkelerin büyüme üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yapılan bu çalışmada da dışa açık ekonomiler ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ticari ve finansal açıklık oranının orta ve kısa dönemde ekonomik büyüme üzerindeki nedensellik ilişkisi literatürde Chen (1999) ve Naveed ve Shabbir (2006)'in çalışmalarında ki sonuç ile tutarlılık arz etmektedir.

Krueger (1998) ticari serbestleşmenin ithal ikameci sanayileşme stratejisi benimseyen ülkelerde başlangıçta hızlı bir büyüme artışına neden olacağı fakat zamanla bu etkinin azalacağı yönündeki çalışması, ticari açıklığın kısa ve orta dönemde büyüme üzerindeki etkisinin, uzun dönemde gerçekleşmemesi sonucunu desteklemektedir.

1989 yılında 32 sayılı kararla birlikte Türkiye sıcak paraya açık hale geliyor. Sermaye hareketlerinin serbest bırakılma sürecini oluşturan finansal serbestleşme ile reel faiz oranları artmaktadır. Reel faiz artışıyla birlikte iç tasarruflar finansal araçlara çekecek ve yatırımlar için kullanılabilir fonlar artacaktır. Yüksek reel faiz getirisi yüksek yatırımları teşvik edeceğinden, verimli yatırımlarda artış yaşanacaktır. Finansal serbestleşme sonucunda, finansal kısıtlar ortadan kalkacağı için sıkıntıda olan firmaların yol açma kanalıyla, finansal serbestleşmenin büyümeyi etkileyeceği söylenebilir. Çalışmada finansal açıklık ile büyüme arasında kısa ve orta dönem nedensellik ilişkisi Esen (2000), Auerbach ve Siddiki (2004), Bussiere ve Fratzcher (2008) çalışmalarına paralellik arz etmektedir.

Türkiye örneğinde yapılan bu çalışmada kısa ve orta dönemde bulunan nedensellik ilişkisi farklı ülkeler baz alınarak yapılırsa kısa ve orta dönemdeki ilişki

test edilebilir. Aynı şekilde farklı verilerle yapılacak çalışmalarda Bahmani-Oskoe ve Niroomond (1999), Looyza ve Ranciere (2006) , Türedi ve Berber (2010)'in çalışmalarında olduğu gibi ticari ve finansal açıklığın büyüme üzerinde uzun dönem etkisi ortaya çıkarılabilir.

Ticari ve finansal açıklığı etkileyen faktörlerde gerçekleşecek değişmelerin kullanılan model sayesinde oluşan sonuçları değiştirebileceği öngörülmektedir. Ayrıca modelde kullanılan değişkenlerin her ülkenin kendine özgü konjonktürü bağlamında değerlendirilmesiyle modelin açıklama gücü farklı seviyelerde olabilecektir. Mevcut sistemi açıklamak için düşünülebilecek modelin farklı verilerle ve modele değişken eklenmesiyle sonuçların elde edilmesi ve karşılaştırılması sonraki çalışmalar için salık verilmektedir.

Yazar / Yılı	Ülke / Veri	Değişken	Yöntem	Bulgular
Dollar1992	95 gelişmekte olan ülke / 1976-1985	Dışa yönelim ölçütleri Büyüme	Fiyat seviyesi	Dışa yönelim ölçütleri ile kişi başına düşen GSMH'daki büyüme oranı arasında yüksek oranda ilişki; örnek ülkeler arasından 95 gelişmekte olan ülkede tespit edilmiştir. On yıllık periyotta en dışa açık çeyreklik de kişi başına düşen GSMH'daki büyüme oranı %2.9 olurken bir sonraki periyotta %0.9 üçüncü periyotta - %0.2 ve son en dışa kapalı çeyreklikte -%1.3 olarak gerçekleşmiştir.
Edwards 1993		Ticaret yönelimi Büyüme	Kuramsal ve kavramsal modellerin incelenmesi	Ticaretin büyümeyi etkileme kanalları yönüyle ilgili kesin bir bilgiye ait kanıtlar bulunamamıştır. Bu kanalların daha sonraki çalışmalarda daha netleşeceği belirtilmektedir. Sonraki çalışmalarda sadece tarihi inceleme yapılmakla kalınmayacağı aynı zamanda mikroekonomik yenilikler, ticaret ve büyüme ile ilgili derinlemesine çalışmalar yapılacak olduğu söylenmektedir.
Davis 1996		Ticari serbestleşme ve Gelir dağılımı	İki faktör modeli	Gelir dağılımı üzerinde ticari serbestleşmenin etkisi geleneksel görünümde bir revizyon yapmak için gerekli olarak görülmüştür. Ticari serbestleşme sonucunda emek yoğun bir ülkede sermaye yoğun bir ülkeye göre ücretlerde düşüşe neden olabileceği belirtilmiştir.
Krueger 1998		Ticari serbestleşme Büyüme	Literatür incelemesi	Ticari serbestleşmenin ithal ikameci strateji olarak benimsenen ülkelerde büyüme üzerinde hızlı bir artış sağladığı, zamanla bu stratejinin başarısız olduğunun görüldüğü belirtilmektedir. Ekonomideki etkinliği engelleyecek diğer politikalar yürürlükte olmadığı sürece, kısıtlayıcı engellerin gevşetilmesi önemli kazançlara neden olabilmektedir.
Chen 1999	Doğu Asya ve Latin Amerika / 34 ülke / 1970-1992	Ticaret rejimleri ve Ekonomik büyüme	Panel veri Granger nedensellik	Ticari açıklığın belirli bir ölçüsüne yoğunlaşmak yerine beş farklı ölçüm kullanılarak sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen ampirik sonuçlara göre, diğer önemli faktörler kontrol edildikten sonra, ticari açıklığın kullanılan tüm ölçüm katsayılarında istatistiksel olarak anlamlı olan ve beklenen

				göstergelere ulaşılmış olduğu tespit edilmiştir.
Bahmani-Oskooee ve Niroomand 1999	59 Gelişmiş ve Az Gelişmiş ülke / 1960-1992 / Yıllık	Yurt içi üretim ve dışa açıklık derecesi	Johansen-Juselius eş bütünleşme analizi Genişletilmiş Dickey-Fuller testi (ADF) Vektör Otoregresyon (VAR)	Kullanılan ithalat değişkeninin GSMH ölçme elemanlarından biri olduğu için ikili arasında bir otokorelasyon bulunduğu ve ilişkinin yüksek ihtimalle pozitif çıkacağı belirtilmiştir. Sonuç olarak Johansen-Juselius tekniğinin uygulanabilir olduğu 22 ülke üzerinden yapılan çalışmada ikili arasında 19 ülkenin olumlu sonuç vermesiyle uzun dönemli pozitif bir ilişki bulunmuştur.
Esen 2000	Türkiye / 1980-1993	Finansal Açıklık	Literatür İncelemesi	Serbestleşme süreciyle ülkeye girmeye başlayan sermaye akışıyla birlikte yüksek faiz oranları, ucuz döviz girişi gibi etmenler ortaya çıkmaya başlamıştır. Makro ekonomik açıdan bakıldığında faizin ve döviz kurlarının sermaye akımları tarafından yönetilmeye başlamasıyla cari ve sermaye hesapta kontrolsüz dış borç ve tutarsız dalgalanmalar meydana gelmeye başlamıştır.
Rodriguez ve Rodrik 2000	İki veya daha fazla ülke üzerinde değerlendirme	Ticaret politikası Ekonomik büyüme	Eleştirel yaklaşım	Çalışmanın ticaret politikası ve ekonomik büyüme arasında ki koşullu ilişkileri incelemek için önem arz edebileceği belirtilmektedir. Bilinen hiçbir inandırıcı kanıtın özellikle 1945 ve sonrası dönem için ticari kısıtlamaların yüksek büyüme oranı ile sistematik bir şekilde ilişkili olduğu göstermemektedir.
Yanikkaya 2003	100 üstü gelişmiş ve gelişmeğe olan ülkeler / 1970-1997	Açıklık ölçütleri Reel kişi başına GSMH'daki büyüme oranı	Panel veri	İthalat ve ihracat toplamının GSMH'ya oranının kullanıldığı ilk grupta büyüme ile önemli ve pozitif bir korelasyon olduğu saptanmıştır. Ticaret yoğunluğu ile ilgili ölçütler üzerinden yapılan ikinci grup değerlendirmede ise cari ödemeler kısıtlamaları dışındaki kısıtlamaların büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu saptanmıştır.

Auerbach ve Siddiki 2004		Finansal serbestleşme Ekonomik gelişme	Literatür incelemesi	Finansal serbestleşmenin ekonomik gelişme üzerinde başarılı bir sonuç elde edebilmesi için asimetrik bilgi sonucu oluşan sorunlar çözülmeli ve rekabet teşvik edilmelidir. Bunların gerçekleşmesi için de devlet bütünlüğü devam ettirilmeli ve bilgilerin tam olarak açıklanması gerektiği savunulmuştur.
Utkulu ve Kahyaoğlu 2005	1990-2004 Türkiye	Ticari açıklık Finansal açıklık Ekonomik büyüme	TAR ve STAR Markow Rejim değişimi modellemesi	Ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Finansal açıklığın ise durgunluk olarak adlandırılan ekonomik süreci derinleştireceği ve büyüme hızını yavaşlatacağı varsayılmıştır. Finansal açıklığın ticari açıklık ile elde edilen pozitif ivmeyi ortadan kaldırılacağı belirtilmiştir.
Naveed ve Shabbir 2006	23 gelişmiş ülke / 1971-2000	Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ticari Açıklık ve Büyüme	Granger nedensellik Panel veri	Değişkenlerden doğrudan yabancı yatırımların GSMH'nin büyüme hızı üzerinde önemli ve kayda değer bir etkisi bulunmadığı, ticari açıklığın ise önemli bir değişken olduğu ve GSMH'nin büyüme hızı üzerinde önemli etkileri olduğu saptanmıştır.
Loayza ve Ranciere 2006	75 ülke / 1960- 2000 / yıllık veri	Finansal kırılganlık Ekonomik faaliyetler Büyüme	Panel veri	Uzun vadede, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi desteklediği ve teşvik ettiği saptanmıştır. Ancak ekonomik gelişme yolunun tam olarak pürüzsüz olmadığı ve bu yüzden büyümenin olgunlaşan sitemleri karakterize eden finansal kırılganlık ile karşılaşabileceğini söylemişlerdir.
Yapraklı 2007	1990:1-2006:4 Türkiye	Ticari açıklık Finansal açıklık Ekonomik büyüme	Eş-bütünleşme analizi Granger nedensellik Vektör hata düzeltme modeli	Uzun dönemde ekonomik büyüme ile ticari dışa açıklık arasında pozitif, finansal dışa açıklık arasında negatif ilişki söz konusudur. Ayrıca ekonomik büyüme ile ticari ve finansal dışa açıklık arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ticari dışa açıklıktan finansal dışa açıklığa ise tek yönlü ilişki saptanmıştır.
Chinn ve Ito 2008	181 ülke / 1970- 2005	Finansal açıklık Sermaye hesap	KAOPEN Endeksi (Chinn ve Ito	1970'li yıllardan itibaren sanayileşmiş ülkelerde finansal açıklığın yüksek düzeyini koruduğu ve dönem boyunca bu

		işlemleri üzerindeki kısıtlar	tarafından geliştirilen)	oranı muhafaza ettiği, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise 1980'lerde finansal piyasaların açılma çabalarının yavaşladığı, finansal piyasaların 1990'larla birlikte hızlanmaya başladığı saptanmıştır.
Kneller, Morgan ve Kanchanahatakij 2008	48 ülke / liberalleşme öncesi, liberalleşme ve post liberalleşme dönemleri	Ticari açıklık Büyüme	Sach-Werner endeksi	İncelenen üç farklı dönem açısından sonuçlara bakılırsa liberalleşme öncesi dönem incelendiği zaman kişi başına GSMH ile büyüme arasındaki ilişkisinin bir korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında asıl etkinin ise post liberalizm döneminde ülkelerin liberalleşme öncesi dönme göre daha başarılı oldukları saptanmıştır.
Kurt ve Berber 2008	1989:Q1-2003Q4	Dışa açıklık Ekonomik büyüme	Genişletilmiş Dickey-Fuller testi (ADF) Vektör Otoregresyon (VAR)	Dışa açıklık ile büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra büyüme ile ithalat arasında çift yönlü, ithalattan ihracata ve ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir.
Bussiere ve Fratzscher 2008	45 gelişmiş ülke ve gelişmekte olan piyasa ekonomisi / 1980-2002	Finansal açıklık Büyüme	Panel veri	Sermaye hesabının serbestleşme sonrası ilk beş yılda %1.5 daha fazla büyümeye yol açtığı saptanmıştır. Çalışmada ayrıca açıklık ile çeşitli ekonomik değişkenler ve ekonomik büyüme arasında güçlü zamanla değişen ilişkiler olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle serbestleşme sonrası genellikle bir yatırım patlaması, portföy ve borç akımlarıyla birlikte büyümeyi tetiklediğini saptamıştır.
De Lombaerde 2009	40 ülke / 1995-2001	Ekonomik açıklık Büyüme	Açıklık büyüme düzenleme modeli	Açıklık büyüme düzenleme yöntemi uygulaması sonucunda, oluşan korelasyonun incelenen değişkenler arasında nedensellik ilişkisi oluşturmadığının gözlemlendiği saptanmıştır. Açıklık değişkeni söz konusu olduğunda uygulanan korelasyonda değişim hakkında net bir bilginin elde edilemediği vurgulanmıştır.
Asongu	Afrika, 29 orta ve	Ticari açıklık, finansal	Temel bileşen analizi	Elde edilen sonuçlara göre son 20 yıl içinde açıklığın büyüme

2010	az gelirli ülke / 1988-2007	açıklık, finansal gelişme	Birim kök testi Panel veri	ve refaha bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Fakat ticari açıklığın düşük gelirli ülkelerin finansal derinliğine pozitif etkisi olduğu bunun yanında finansal açıklık hem orta hem de az gelirli ülkelerde ticari açıklığı doğurmakta iken tersi durum ise sadece orta gelirli ülkeler için geçerli olduğu saptanmıştır.
Pham 2010	29 gelişmekte olan Asya ülkesi / 1994-2008	Ticari açıklık Finansal açıklık Finansal gelişme	Eş Bütünleşme Testi Birim kök testi Nedensellik Genel momentler yöntemi Panel veri	Ticari açıklık ile finansal açıklık arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde finansal açıklık ve finansal gelişmenin ticari açıklığı teşvik ettiği söylenmektedir. Finansal gelişme ile finansal açıklık arasındaki ilişki ise farklı ölçütlerle değerlendirildiğinde heterojenlik göstermektedir.
Türedi ve Berber 2010	1970-2007 Türkiye	Finansal kalkınma Ticari açıklık Ekonomik büyüme	Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) Vektör Otoregresyon (VAR) Johansen-Juselius Koentegrasyon	Finansal kalkınma, ticari açıklık ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki varlığı tespit edilmiştir. Kısa dönemde ise, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü, finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasında ise, finansal kalkınmadan ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Kıran ve Güriş 2011	1992-2006 Türkiye	Ticari dışa açıklık Finansal dışa açıklık Ekonomik büyüme	Sınır testi yaklaşımı Toda-Yamamoto Nedensellik	Ticari dışa açıklık finansal dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Hesaplanan kısa ve uzun dönem esnekliklerin finansal açıklık için hem kısa hem de uzun dönemde anlamsız olduğu bulunmuştur. Ticari açıklık için ise, esnekliklerin hem kısa hem de uzun dönemde anlamlı olduğu fakat negatif işaretli olduğu saptanmıştır.
Nannicini ve Billmeier 2011	67 ülke / 1990-2005	Ticari açıklık Büyüme	Sentetik kontrol yöntemi	Ticari liberalizasyonun kişi başına GSMH üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Genel olarak çalışmadan

				çıkarılan sonuca bakıldığında ise ticari açıklığın uygulanan veri modeli üzerinde geçiş ekonomilerinde büyüme üzerinde çoğunlukla pozitif etkisi olduğu bulunmuştur.
Zhou ve Li 2011	122 ülke / 1998-2005	Açıklık Büyüme	Parametrik olmayan Panel veri	Sonuçlara ortalama olarak bakıldığında açıklığın büyümeyi teşvik ettiği ancak açıklık oranı ve iç performans düşük olduğu zaman bu etkinin negatif olduğu belirtilmiştir. Açıklık ve iç performans oranının en yüksek seviyesine ulaştığı zaman büyümeye etkinin pozitif olduğu saptanmıştır.
Özel 2012	1991:1-2010:4 Türkiye	Ticari açıklık Finansal açıklık Ekonomik büyüme	Genişletilmiş Dickey- Fuller testi (ADF) Granger Nedensellik Vektör Otoregresyon (VAR)	Ticari ve finansal açıklığın uzun dönemde büyüme üzerine etkisi, ticari açıklık ve büyüme arasında pozitif, finansal açıklık ile negatif bir ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik büyümenin ticari ve finansal açıklık değişkenlerinden hem kısa hem de uzun dönemde önemli düzeyde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.
Ulaşan 2012	1960-2000	Ticari açıklık Uzun dönem ekonomik büyüme	Neo-klasik büyüme modeli	Ticari açıklık ölçütleri değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Dış ticaret hacminin GSMH ya oranının ekonomik büyüme ile pozitif ve önemli bir ilişki içinde olduğu belirtilmiştir. Bunun dışında tarife dışı engeller ile büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki kurulamamıştır. Kara borsa primlerinin ise negatif ve önemli bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Birinci 2013	12 gelişmiş ekonomi / 1964:1-2010:4	Ticari açıklık Ekonomik Büyüme Kayıtdışı ekonominin büyüklüğü	Panel veri, Vektör Otoregresyon (VAR)	Ticari açıklık ile büyüme arasında çift yönlü pozitif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Kayıtdışı ekonominin de büyüme üzerine çok önemli bir etkisi olduğu çalışmada ortaya konulmuştur. Hatta kayıtdışı ekonominin açıklıktan daha çok büyümeyi tetiklediği söylenmektedir. Bunun yanında büyüme için açıklık nedeninin, açıklık için büyümeye nazaran daha güçlü olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

ABDULAI, Awudu, L. RAMCKE (2009), “The Impact of Trade and Economic Growth on the Environment: Revisiting the Cross-Country Evidence”, *Kiel Working Papers*, No. 1491, 1-28.

ACAR, Yalçın (2008), *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, Bursa: Dora Yayıncılık.

ADIGÜZEL, Uğur, T. BAYAT, S. KAYHAN, Ş. NAZLIOĞLU (2013), “Oil Prices and Exchange Rates in Brazil, India and Turkey: Time and Frequency Domain Causality Analysis”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1, 49-73.

ADOLF, Robert G. (2011), “Do Economic Globalization and Political Freedom Go Together?”, *Asian Politics & Policy*, Vol.3, 569-609.

AGHION, Phillippe, P. HOWITT (1998), *Endogenous Growth*, Cambridge: MIT Press.

AGHION, Phillippe, P. HOWITT (2009), *The Economics of Growth*, MIT Press.

AIZENMAN, Joshua (2003), “On The Hidden Links Between Financial and Trade Opening”, *NBER Working Paper*, No.9906, 1-23.

ALCALA, Francisco, A. CİCCONE (2004), “Trade and Productivity”, *The Quarterly Journal of Economics*, 119:2, 613-646.

ALESİNA, Alberto, V. Grilli, G. M. Milesi-Ferretti (1993), “The Political Economy of Capital Controls”, *NBER Working Paper*, No.4353, 1-25.

ASONGU, Simplicie A. (2010), “Linkages Between Financial Development and Openness: Panel Evidence From Developing Countries”, *MPRA*, Paper No. 26926, 1-15.

ATAMTÜRK, Burak (2007), “Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, No.2, 75-89.

AUERBACH, Paul, J.U. SİDDİKİ (2004), “Financial Liberalization and Economic Development: An Assessment”, *Journal of Economic Surveys*, Vol.18:3, 231-265.

BAHMANİ-OSKOOEE, Mohsen, F. NIROOMOND (1999), “Openness and Economic Growth: An Empirical Investigation”, *Applied Economics Letters*, Vol.6:9, 557-561.

BAİLEY, James P. (2010), *Rethinking Poverty; Income, Assets, and The Catholic Social Justice Tradition*, Notre Dame: University of Notre Dame Press.

BALASSA, Bella (1990), “Financial Liberalization in Developing Countries”, *Studies in Comparative International Development*, Vol.25:4, 56-75.

BALDWIN, Robert E. (2003), “Openness and Growth, What’s Empirical Relationship?”, *NBER Working Paper*, No.9578, 1-34.

BARNETT, Richard, M. S. HO (1999), “Inflation, Black Market Exchange Rates, and Economic Growth”, Fourth Conference on Dynamics, Economic Growth, and International Trade at Tilburg University, July 9-10.

BAYLIS, John (2004), *E-study Guide for: The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, 3rd Edition*, Cram101 Testbook Reviews.

BERBER, Metin (2011), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi.

BERG, Andrew, A. KRUEGER (2003), Trade, Growth, and Poverty: A Selective Survey, *IMF Working Paper*, Vol.30, 3-41.

BİRİNCİ, Serdar (2013), “Trade Openness, Growth, and Informality: Panel VAR Evidence From OECD Economies”, *Economics Bulletin*, Vol.33, No.1, 694-705.

BREITUNG, Jörg, B. CANDELON (2006), “Testing for Short and Long-run Causality: A Frequency Domain Approach”, *Journal of Econometrics*, Vol.132, Issue.2, 363-378.

BUSSIERE, Matthieu, M. FRATZSCHER (2008), “Financial Openness and Growth: Short-run Gain, Long-run Pain?”, *Review of International Economics*, Vol.16:1, 69-95.

BÜYÜKAKIN, Figen, H. BOZKURT, V. CENGİZ (2009), “Türkiye’de Parasal Aktarımın Faiz Kanalının Granger Nedensellik ve Toda-Yamamoto Yöntemleri ile Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı.33, 101-118.

CHEN, Been-Lon (1999), “Trade Openness and Economic Growth: Evidence in East Asia and Latin America”, *Journal of Economic Integration*, Vol.14:2, 265-295.

CHINN, Menzie D., H. ITO (2008), “A New Measure of Financial Openness”, *Journal Of Comperative Policy Analysis*, Vol.10:3, 309-322.

CLARK William R., M. HALLERBERG, M. KEIL, T. D. WILLETT (2011), “Measures of Financial Openness and Interdependence”, *Emerald Research Paper*, 1-29.

COX, Robert (1994), “Multilateralism and the Democratization of World Order”, *International Symposium on Sources of Innovation in Multilateralism*, Lausanne, May 26-28.

ÇOBAN, Yasin (2012), *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İkinci Sayfa Dizisi.

DAĞDELEN, İlhan (2004), “Liberalizasyon”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Vol.1, No 1, 2-59.

DAO, Ming Quang (2012), "Population and Economic Growth in Developing Countries", *International Journal of Research in Business and Social Sciences*, Vol.2, No.1, 6-17.

DAVİD, H. Lane (2007), *Aguide to Measures of Trade Openness and Policy*, Indiana University South Bond, Erişim Tarihi: 05.11.2013, <http://www.cgu.edu/Include/spe/Conf%20Pol%20Econ%20Indicators%202007/A%20Guide%20To%20Measures%20of%20Trade%20Openness%20and%20Policy.pdf>,

DAVİS, Donald R. (1996), "Trade Liberalization and Income Distribution", *NBER Working Paper*, No.5693, 1-15.

DE LOMBAERDE, Philippe A. A. (2009), "On The Dynamic Measurement of Economic Openness", *Journal Of Poicy Modeling*, Vol.31, 731-736.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2000), "Türkiye'nin Dış Ekonomik ilişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Raporu, DPT:2512-ÖİK:529.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2007), *Kamuda İyi Yönetişim*, Özel İhtisas Komisyonu, T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: DPT:2721-ÖİK:674.

DİCKEY, David A., W. FULLER (1979), "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root", *Journal of the American Statistical Association*, Vol.7, Issue.366, 427-431.

DİCKEY, David A., W. FULLER (1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root", *Econometrica*, Vol.49, No.4, 1057-1072.

DİLİK, Sait (2005), "Merkez Bankalarının Bağımsızlığı" *Kamu-İş*, C:8, S:3, 1-15.

DOLLAR, David (1992), "Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence From 95 LDCs, 1976-1985", *Economic Development and Cultural Change*, 40, 3, 523-544.

EDWARDS, Sebastian (1993), Openness, Trade Liberalization and Growth in Developing Countries, *Journal of Economic Literature*, Vol.31, 1358-1393.

ENDERS Walter (2009), *Applied Econometric Times Series, 3rd Edition*, Textbook.

ERSOY, İmre, P. DENİZ (2011), "Financial and Trade Openness: Evidence on Emerging Market Regional Groups", *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, Issue:39, 71-78.

ESEN, Oğuz (2000), "Financial Openness in Turkey", *International Review of Applied Economics*, Vol.14:1, 5-23.

ESTRADA, Mario A. R., S. YAP (2006), "The Openness Growth Monitoring Model (OGM-Model)", *Journal Of Policy Modeling*, Vol.28, No.3, 235-246.

FOSTER, Neil (2008), "The Impact of Trade Liberalisation on Economic Growth: Evidence From a Quantile Regression Analysis", *KYKLOS*, Vol.61, No.4, 543-567.

GEWEKE, John (1982), "Measurement of Linear Dependence and Feedback Between Multiple Time Series", *Journal of the American Statistical Association*, 77, 304-313.

GIAVAZZI, Francesco, G. TABELLINI (2005), "Economic and Political Liberalizations", *Journal Of Monetary Economics*, Vol.52, 1297-1330.

GIDDENS, Anthony (1990), *The Consequences of Modernity*, Polity Press.

GLYNN John, N. PERERA, R. VERMA (2007), "Unit Root Tests and Structural Breaks: A Survey With Application", *Revista De Metodos Cuantitativos Para La Economia Y La Empresa* (3), 63-79.

GOMEZ, Victor, A. MARAVALL (1997), “Programs TRAMO (Time Series Regression with Arima noise, Missing observation and Outliers) and SEATS (Signal Extraction in Arima Time Series): Instructions fot the Users”, *Banco De Espana Research Department, Working Paper 97001*.

GÖKTAŞ YILMAZ, Özlem (2005), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, S. 2, s. 63-76.

GREENIDGE, Kevin, A. MOORE (2007), “Aspects of Financial Liberalisation and Capital Market Development in The Caribbean”, R. Craigwell, K. Greenidge, M. Williams (Ed.), “The Impact of Financial Liberalisation on Financial Development: Evidence from The Caribbean”, 111-132.

GREENIDGE, Kevin, C. MILNER (2007), “Aspects of Financial Liberalisation and Capital Market Development in The Caribbean”, R. Craigwell, K. Greenidge, M. Williams (Ed.), “The Nature and Measurement of Financial Liberalisation: An Application to The Caribbean”, 5-53.

GREENWAY, David, D. NELSON (2005), “The Politics of (Anti-) Globalization: What Do We Learn from Simple Models”, *Research Paper*, Vol.35, 1-32.

GROSSMAN, Gene M., E. HELPMAN (1991), *Innovation and Growth in The Global Economy*, Cambridge: The MIT Press.

GUJARATİ, Damodar, D. PORTER (2012), *Temel Ekonometri*, (çev. Ü. Şenesen, G.G. Şenesen), Literatür Yayıncılık, 6. Basım.

GÜNÇAVDI, Öner, S. KÜÇÜKÇİFÇİ (2005), “Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları ve İstihdam Etkileri (1973-1998)”, Bilin Neyaptı (Ed.), “Ekonomik Büyümenin Dinamikleri ve İstihdam (Kaynaklar ve Etkiler)”, 195-230.

HANUSHEK, Eric A., A., L. WÖßMANN (2010), “Education and Economic Growth”, *International Encyclopedia of Education*, Vol.2, 245-252.

HARRISAON, Ann (1996), "Openness and Growth: A Time-Series, Cross-Country Analysis For Developing Countries", *Journal of Development Economics*, Vol.48, Issue 2, 419-447.

HELD, David, A.G. MCGREW, D. GOLBLANTT, J. PERRATON (1999), *Global Transformations Politics, Economics, and Culture*, Stanford University Press.

HIRST, Paul, G. THOMPSON (2000), The Limits to Economic Globalization. (David Held; Anthony McGrew (Ed.), *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization*, 335-348.

HİÇ, Mükerrrem (1994), *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

HOSOYA, Yuzo (1991), "The Decomposition and Measurement of the Interdependence Between Second-Order Stationary Process", *Probability Theory and Related Fields*, 88, 429-444.

HUWART, Jean-Yves, L. VERDIER (2013), *Economic Globalisation Origins and Consequences*, OECD Insights, OECD Publishing.

ISLAM, Nazrul (2004), "New Growth Theories: What Is in There For Developing Countries?", *The Journal of Developing Areas*, Vol.38, No.1, 171-212.

JOHANSEN, Leif (1987), *Collected Works of Leif Johansen*, Elsevier Science Ltd.

KALTENTHALER, Karl C., R.D. GELLENY, S.J. CECCOLI (2004), "Explaining Citizen Support for Trade Liberalization", *International Studies Quarterly*, Vol:48, 829-851.

KAYHAN Selim, T. BAYAT, A. UĞUR (2013), "Interest Rates and Exchange Rate Relationship in BRIC-T Countries", *Ege Akademik Bakış*, Cilt.13, Sayı.2, 227-236.

KAZGAN, Gülten (2004), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KIRAN, Burcu, B. GÜRİŞ (2011), “Türkiye’de Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Büyümeye Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11, No.2, 69-80.

KİBRİTÇİOĞLU Aykut, S. DİBOOĞLU (2001), “Long-Run Economic Growth: An Interdisciplinary Approach”, *Office of Research Working Paper*, Number 01-0121, 1-15.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut (1998), İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, No.1-4, 207-230.

KLASEN, Stephan, D. LAWSON (2007), “The Impact of Population Growth on Economic Growth and Poverty Reduction in Uganda”, *Diskussionsbeiträge aus dem Volkswirtschaftlichen Seminar der Universität Göttingen*, No.133, 1-21.

KNELLER, Richard, C.W. MORGAN, S. KANCHANAHATAKIJ (2008), “Trade Liberalisation and Economic Growth”, *The World Economy*, vol.31, Issue.6, 701-719.

KOSE, M. Ayhan, E. PRASAD, K. GOGOFF, S-J. WEI (2006), “Financial Globalization: A Reappraisal”, *NBER Working Paper*, No.12484, 1-74.

KRUEGER, Anne O. (1998), “Why Trade Liberalisation Is Good for Growth”, *The Economic Journal*, Vol.108, 1513-1522.

KURT, Serdar, M. BERBER (2008), “Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt.22, Sayı:2, 57-80.

KURZ, Heinz D., N. SALVADORİ (2003), *Classical Economics and Modern Theory Studies in Long-Period Analysis*, Routledge.

KUTLAR, Aziz (2007), *Ekonometriye Giriş*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

LEE, Junsoo, M.C. STRAZICICH (2003), “Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks”, *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.

LEE, Junsoo, M.C. STRAZICICH (2004), “Minimum LM Unit Root Test with One Structural Breaks”, *Appalachian State University Working Papers*, No:04-17, 1-17.

LOAYZA, Norman, R. RANCIÈRE (2006), “Financial Development, Financial Fragility, and Growth”, *Journal of Money, Credit, and Banking*, Vol.38:4, 1051-1076.

MAHADEVA, Lavan, P. ROBINSON (2004), “Unit Root Testing to Help Model Building”, *Handbooks in Central Banking*, No.22.

MALOTA, Erzsébet (2012), “Global Cultures? Consequences of Globalization on Cultural Differences, a Commentary Approach”, *IJBIB*, Vol.5:3, 94-100.

MANKIW, N. Gregory, E. S. PHELPS, P. M. ROMER (1995), “The Growth of Nations”, *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol.1995, No.1, 275-326.

MCKINNON, Ronald I. (1973), *Money and Capital in Economic Development*, Washington DC: The Brookings Institution.

MILANA, Marcella (2012), “Globalisation, Transnational Policies and Adult Education”, *International Review of Education*, Vol.58, 777-797.

NANNICINI, Tommaso, A. BILLMEIER (2011), “Economies in Transition: How Important Is Trade Openness for Growth?”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol.73:3, 287-314.

NAVEED, Amjad, G. SHABBIR (2006), Trade Openness, FDI and Economic Growth: A Panel Study, *Pakistan Economic and Social Review*, Vol.44:1, 137-154.

OGNİVTSEV, Victor (2005), *Economic Liberilization As a Driving Force Of Globalization: Experiences Of Countries In North and Central Asia*, United Nations Conference on Trade and Development.

OHMAE, Kenichi (1992), *The Borderless World: Power and Strategy in the Global Market Place*, London: Harper Collins.

OKTAYER, Asuman (2009), "Türkiye'de Finansal Serbestleşme ve Derinleşme Sürcü Üzerine Nitel Bir İnceleme", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 73-100.

OMAN, Charles (1996), "The Policy Challanges of Globalisation and Regionalisation", OECD Development Centre, Policy Brief No.11.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (1993), "Intra-Firm Trade", OECD Trade Policy Papers No.114.

ÖZEL, Hasan A.; (2012), *Türkiye Ekonomisinde Ticari ve Finansal Serbestleşme Teori ve Politika*, İstanbul: Kriter Yayınevi.

ÖZER, İtr (2007), "Stratejik Ticaret Politikaları", *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, 2(3), 65-102.

ÖZGEN, F. Başkan, B. GÜLOĞLU (2004), "Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı.31, 93-114).

ÖZGÜVEN, Ali (1988), *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

PARASIZ, İlker (2008), *Ekonomik Büyüme Teorileri*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

PERRON, Pierre (1989), "Test Consistency with Varying Sampling Frequency," Papers 345, Princeton, Department of Economics - Econometric Research Program.

PERRON, Pierre (1990), "Testing for A Unit Root in A Time Series with A Changing Mean", *Journal of Business&Economics Statistics*, Vol.8, No.2, 153-162.

PHAM, Thi H.H. (2010), “Finacial Development, Financial Openness and Trade Openness: New Evidence”, *FIW Working Paper*, No.60, 1-31.

PHILLIPS, Peter. C., P. PERRON (1988), “Testing for A Unit Root in Time Series Regression”, *Biomètrika*, 75(2), 335-346.

RICARDO, David (1817), *The Principles of Political Economy and Taxation*.

RODRIGUEZ, Francisco, Dani RODRİK (2000), “*Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic’s Guide to the Cross-National Evidence*”, NBER Macroeconomics Annual, Vol.15, 261-325.

ROMER, Paul (1989), “Human Capital and Growth: Theory and Evidence”, *NBER Working Paper*, No. 3173.

ROSE, Andrew K. (2002), “Do WTO Members Have A More Liberal Trade Policy?”, *NBER Working Paper*, No.9347.

SACHS, Jeffrey D., A. WARNER (1995),”Economic Reform and The Process of Global Integration”, *Brookings Papers on Economic Activity*, No.1, 1-118.

SANTOS-PAULINO, Amelia U.; (2005), “Trade Liberalisation and Economic Performance: Theory and Evidence for Developing Countries”, *The World Economy*, Vol.28:6, 783-821.

SEYİDOĞLU, Halil (2001), *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, İstanbul: Güzem Yayınları.

SEZGİN, Osman (2009), “Küreselleşme ve Milli Kültür”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:13, Sayı:38, 255-270.

SHANGQUAN, Gao (2000), “Economic Globalization: Trends, Risks and Risk Prevention, Economic&Social Affairs”, *CDP Background Paper*, No.1, 1-8.

SHAW, Edward S. (1973), *Financial Deeping in Economic Development*, Oxford University Press.

SIMS, Christopher (1980), "Macroeconomics and Reality", *Econometrica*, 48(1), 1-48.

SMITH, Adam (1776-1937), *The Wealth of Nations*, New York: The Modern Library.

SUMMERS, Robert, A. HESTON (1988), "A New Set of International Comparisons of Real Product and Price Levels Estimates for 130 Countries, 1950-1985", *Review of Income and Wealth*, 34(1), 1-25.

SUMMERS, Robert, A. HESTON (1991), "The Penn World Table (Mark 5): An Expanded Set of International Comparisons, 1950-1988", *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 327-368.

SUN, Peng (2010), "International Trade and its Effects on Economic Growth in China", *Discussion Paper Series*, Paper No.5151.

TANG, Kam K. (2011), "Correcting The Size Bias in Trade Openness and Globalization Measures", *Global Economy Journal*, Vol.11, Issue.3, 1-24.

TARI, Recep (2006), *Ekonometri*, Kocaeli Üniversitesi Yayın No:172, Avcı ofset.

TEMURLENK, Sinan, S. OLTULULAR (2007), "Türkiye'nin Temel Makro Ekonomik Değişkenlerinin Bütünleşme Dereceleri Üzerine Bir Araştırma", VIII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 24-25 Mayıs 2007, Malatya.

THIEL, Michael (2001), "Finance and Economic Growth A Review of Theory and the Available Evidence", *Economic Paper*, No.158, 6-50.

TOMLINSON, John (1999), *Globalization and Culture*, The University of Chicago Press.

TORNELL, Aaron, F. WESTERMANN, L. MARTÍNEZ (2004), The Positive Link Between Financial Liberalization and Growth, NBER Working Paper, No.10293.

TÜREDİ, Salih, M. BERBER (2010), “Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:35, 301-316.

ULAŞAN, Bülent (2012), “Openness to International Trade and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation”, *Economics Discussion Paper*, No. 2012-25, 1-57.

UTKULU, Utku, H. KAHYAOĞLU (2005), “Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye’de Büyüme Ne Yönde Etkiledi?”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2005/13, 1-30.

ÜNSAL, Erdal M.; (2007), *İktisadi Büyüme*, Ankara: İmaj Yayıncılık.

WAHEED, Muhammad, T. ALAM, S.P. GHOURI (2006), “Structural Breaks and Unit Root: Evidence from Pakistani Macroeconomic Time Series”, MPRA Paper No. 1797.

WALLERSTEIN, Immanuel (1974), *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, New York: Academic Press.

World Trade Organization (WTO) (2008), “Trade in Globalizing World”, World Trade Report 2008.

YANIKKAYA, Halit (2003), “Trade Openness and Economic Growth: A Cross Country Empirical Investigation”, *Journal of Development Economics*, Vol.72, 57-89.

YAPRAKLI, Sevda (2007), “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *Ekonometri ve İstatistik*, Sayı.5, 67-89.

YELDAN, Erinç (2012), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayınları.

YELDAN, Erinç (2012), “Türkiye Ekonomisi İçin Beşeri Sermaye ve Bilgi Sermayesi Birikimine Dayalı Bir İçsel Büyüme Modeli” *Ekonomi-tek*, Vol.1, No: 2, 21-60.

ZHOU, Xianbo, K-W. LI (2011), “The Impact of Openness and Domestic Performance on Growth Using Nonparametric Estimation”, *Applied Economics Letters*, 18:11, 1065-1070.

ZIVOT Eric, D.W.K. ANDREWS (1992), “Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis”, *Journal of Business&Economic Statistics*, Vol.10, No.3, 251-270.